

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΕΡΕΥΝΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ,
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠ/ΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κώστας Ν. Θεριανός
Νίκος Δ. Φωτόπουλος

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ **Τόμος 4ος**

Ομάδα προσανατολισμού
ανθρωπιστικών σπουδών

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ,
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Β΄ Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού
ανθρωπιστικών σπουδών**

Τόμος 4ος

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

**ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ Β'**

**Προϊστάμενος:
Παύλος Φ.Μάραντος**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

**Κώστας Ν. Θεριανός,
Δρ. Επιστημών της Αγωγής,
Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
Νίκος Δ. Φωτόπουλος,
Επίκουρος Καθηγητής,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας**

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

**Χριστίνα Βέικου, Μέλος ΔΕΠ ΑΕΙ,
πρ. Σύμβουλος Π.Ι. (συντονίστρια)**

**Ακριβή Γεωργούση,
Σχολ.Σύμβουλος,
Master Κοινωνικών Επιστημών
Χαράλαμπος Γ. Καριοφύλλας,
Εκπαιδευτικός ΠΕ09,
MSc. Οικονομολόγος**

**ΕΠΟΠΤΕΙΑ - ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ
ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Παύλος Φ. Μάραντος**

ΑΝΑΔΟΧΟΣ

Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.

Φιλολογική επιμέλεια:

Χρύσα Φραγκιαδάκη

Εξώφυλλο:

Δώρος Παπαϊωαννίδης

Σελιδοποίηση:

Χριστίνα Κωνσταντινίδου

**«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ» της
Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ
21ου αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΣΠΟΥΔΩΝ» ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450,
των Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2
και 3 - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που
συγχρηματοδοτείται από την
Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό
Κοινωνικό Ταμείο και από
Εθνικούς Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 -
2013).**

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Κώστας Ν. Θεριανός
Νίκος Δ. Φωτόπουλος**

ΑΝΑΔΟΧΟΣ:

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

**ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**Β' Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού
ανθρωπιστικών σπουδών**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

**Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτο
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

Προσαρμογή:

**Κατερίνα Καραβιδοπούλου,
Υπάλληλος Ι.Ε.Π., ΠΕ μεταφραστών**

Επιμέλεια:

**Μαριαλένα Ξενάκη,
Εκπαιδευτικός ΠΕ05**

Επιστημονικός υπεύθυνος:

**Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του ΥΠ.Π.Ε.Θ.**

Υπεύθυνη του έργου:

**Μαρία Γελαστοπούλου,
Μ.Εδ. Ειδικής Αγωγής**

Τεχνική υποστήριξη:

**Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής**

**Συγγραφείς Προδιαγραφών
προσαρμογής των βιβλίων για το
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής
Πολιτικής:**

**Γιώργος Βουγιουκλίδης,
Δάσκαλος Ειδικής Αγωγής**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής**

**Αξιολόγηση και τελικός έλεγχος
των προσαρμογών:**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής, ΙΕΠ**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής στη
Δ/βάθμια Εκπαίδευση**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

3.1 Ορισμός και αντικείμενο
της κοινωνιολογίας

3.2 Βασικά στοιχεία του
κοινωνιολογικού στοχασμού:
η κοινωνιολογική «φαντασία»
κατά Τ. Ρ. Μιλς Παραδείγματα

3.3 Βασικές κοινωνιολογικές
σχολές

3.4 Κοινωνικοί θεσμοί

3.5 Κοινωνική διαστρωμάτωση
και κοινωνική κινητικότητα

3.6 Κοινωνικές ανισότητες

ώρες 14

στόχοι

Οι μαθητές/ -τριες να μπορούν να:

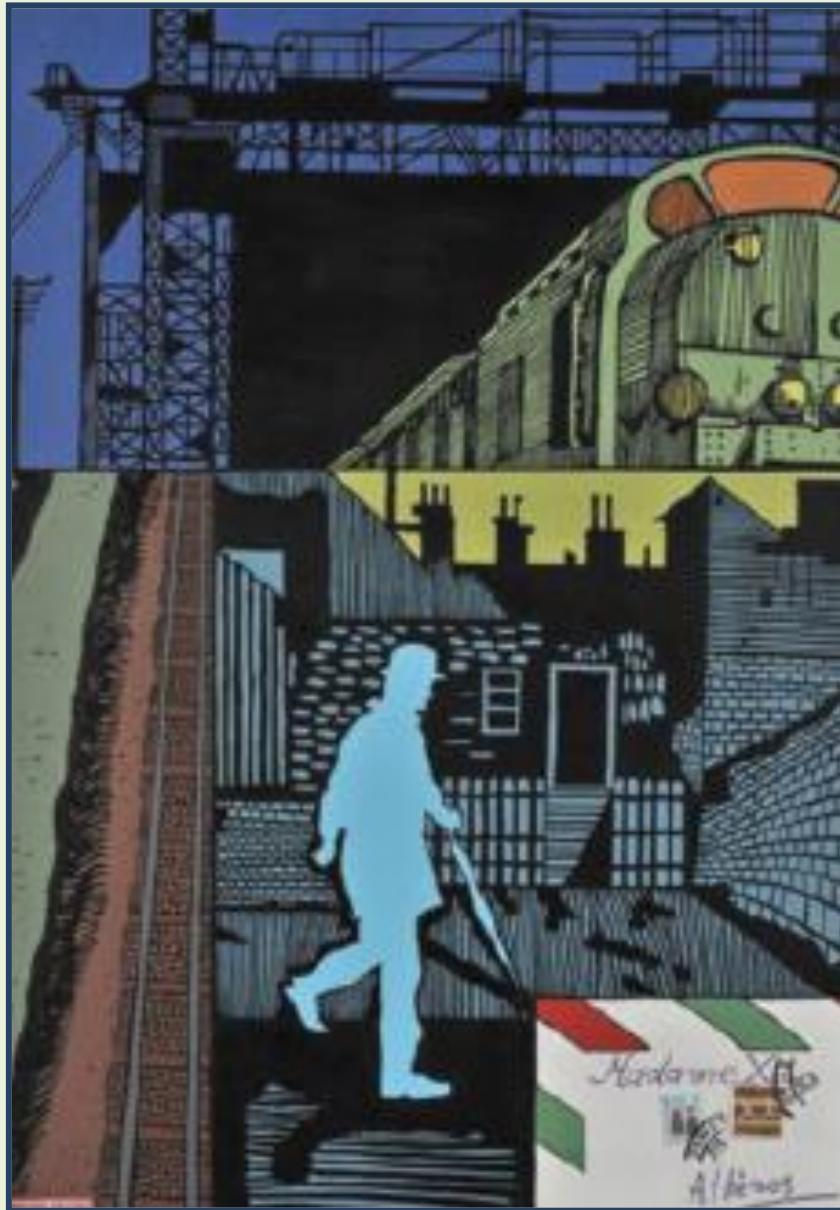
- **διακρίνουν την επιστήμη της κοινωνιολογίας, το αντικείμενό της, τους κλάδους και τις σχέσεις της με τις άλλες επιστήμες.**
- **διακρίνουν την κοινωνιολογική γνώση από την καθημερινή αντίληψη της πραγματικότητας.**
- **διακρίνουν τις βασικές θεωρίες των κοινωνιολογικών σχολών και θεωριών.**
- **διατυπώνουν την έννοια των κοινωνικών θεσμών.**
- **εξηγούν τις έννοιες: διαστρωμάτωση, κινητικότητα, τάξη, θέση, ρόλος, καθώς και τα κριτήρια διάκρισής τους.**
- **διερευνήσουν τα αίτια και να γνωρίσουν τις μορφές των κοινωνικών ανισοτήτων.**

- εξηγούν ότι οι δημοκρατικές κοινωνίες παρέχουν, σε όσους επιθυμούν, τη δυνατότητα να αναπτυχθούν και να πραγματοποιήσουν τους στόχους και τα οράματά τους.

Βασική ορολογία

•δουλοπάροικοι	•κοινωνιολογική φαντασία
•κατοπτρικός εαυτός	•κρίση
•κοινωνική ανισότητα	•λειτουργισμός
•κοινωνικός αποκλεισμός	•ομάδα
•κοινωνική διαστρωμάτωση	•παρασκήνιο
•κοινωνική θέση	•προσκήνιο
•κοινωνική κινητικότητα	•σημαντικοί άλλοι

•κοινωνία	•συμβολική αλληλεπίδραση
•κοινωνική τάξη	•σχολείο
•κοινωνικό στρώμα	•σχολή συγκρούσεων
•κοινωνικός θεσμός	•φτώχεια
•κοινωνικός ρόλος	

Γιώργος Ιωάννου,
Περί ενός συμβάντος,
Εθνική Πινακοθήκη.

3.1 Ορισμός και αντικείμενο της κοινωνιολογίας

Ο όρος κοινωνιολογία προέρχεται από τη γαλλική λέξη *sociologie*, η οποία δηλώνει τη μελέτη της κοινωνίας. Η κοινωνιολογία περιλαμβάνει τη μελέτη της κοινωνικής ζωής, των κοινωνικών ομάδων, των κοινωνικών σχέσεων, των κοινωνιών.

Ειδικότερα:

Η κοινωνιολογία είναι η επιστήμη που ασχολείται με:

α) Τα κοινωνικά φαινόμενα. Οι ανισότητες, η φτώχεια, η ανεργία, οι αυτοκτονίες, η εγκληματικότητα κτλ. είναι κοινωνικά φαινόμενα. Η κοινωνιολογία προσπαθεί να ερευνήσει τους παράγοντες που τα προκαλούν, πώς εξελίσσονται, πώς επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων.

β) Τις κοινωνικές ομάδες. Οι άνθρωποι, στην καθημερινή τους ζωή, συγκροτούν ή συμμετέχουν σε κοινωνικές ομάδες. Η κοινωνιολογία μελετά το πώς συγκροτούνται αυτές οι ομάδες, ποιοι είναι οι σκοποί τους, ποιες ανάγκες καλύπτει το άτομο μέσα από τη συμμετοχή του σε αυτές, πώς οι ομάδες επηρεάζουν το άτομο, πώς και γιατί διαλύονται οι ομάδες. Πώς συγκροτούνται και πώς συμπεριφέρονται οι μεταναστευτικές ομάδες σε μια κοινωνία; Πώς δημιουργούνται και πώς δρουν οι ομάδες των χούλιγκαν; Ποια μπορεί να είναι η επίδραση της ομάδας στο άτομο;

γ) Τις σχέσεις ανάμεσα στο άτομο και την ομάδα. Τι ευκαιρίες για καριέρα δίνονται σε μια γυναίκα που ζει σε μια ανδροκρατική κοινωνία; Πώς το κοινωνικό περιβάλλον

επηρεάζει τη σχολική πορεία ενός μαθητή; Ο Άγγλος κοινωνιολόγος Πολ Γουίλις ερεύνησε το πώς και με ποιους τρόπους οι ομάδες ομηλικών επιδρούν στους μαθητές. Μελέτησε, αρκετό χρονικό διάστημα, μια ομάδα νέων εργατικής καταγωγής που είχαν προβλήματα επίδοσης και συμπεριφοράς στο σχολείο. Η μελέτη του έδειξε πως οι νέοι αυτοί συμπεριφέρονταν ενάντια στους κανόνες του σχολείου, επειδή αυτή η συμπεριφορά επιβραβευόταν από την ομάδα όπου ανήκαν. Όποιον έκανε φασαρία στην τάξη ή προξενούσε καταστροφές στο σχολικό κτήριο η ομάδα τον θεωρούσε «μάγκα» και «άντρα». Αντίθετα, η ίδια ομάδα στιγματίζε σαν «φυτό» και «σπασίκλα» όποιον μαθητή προσπαθούσε να τα πάει καλά στο σχολείο.

δ) Τις σχέσεις ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στις κοινωνικές ομάδες; Πώς δημιουργούνται; Πώς εξελίσσονται; Γίνονται και πώς μεικτοί γάμοι (γάμοι ανάμεσα σε μέλη διαφορετικών εθνικών ή θρησκευτικών ομάδων); Υπάρχουν προκαταλήψεις; Πώς μπορούν αυτές οι προκαταλήψεις να οδηγήσουν σε συγκρούσεις; Μπορούν αυτές οι προκαταλήψεις να ξεπεραστούν; Ιδιαίτερα στις σύγχρονες κοινωνίες, όπου άνθρωποι διαφορετικής εθνικότητας και θρησκείας ζουν μαζί, η μελέτη των σχέσεων των κοινωνικών ομάδων είναι απαραίτητη.

ε) Τις κοινωνικές διαδικασίες και τον μετασχηματισμό των κοινωνιών. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των κοινωνιών; Σε τι διαφέρει η μια

από την άλλη; Πώς αλλάζουν οι κοινωνίες στον χώρο και τον χρόνο; Πώς πέρασε η ανθρωπότητα από το δουλοκτητικό στο φεουδαρχικό και μετά στο καπιταλιστικό σύστημα; Γιατί αλλάζουν ή εξαφανίζονται κάποιοι θεσμοί; Είναι η σημερινή οικογένεια όπως ήταν πριν από 150 χρόνια; Γιατί η ελληνική κοινωνία είναι διαφορετική από την αγγλική; Αυτά είναι ερωτήματα που απασχολούν την κοινωνιολογία.

**Αύγουστος Κοντ
(1798-1857)**

Γάλλος φιλόσοφος. Δημιούργησε τον όρο «κοινωνιολογία» το 1839. Μέχρι τότε χρησιμοποιούσε τον όρο «κοινωνική φυσική». Ο όρος «κοινωνιολογία» περιγράφει γενικά την επιστήμη της κοινωνίας. Όμως, η χρήση του όρου παρουσιάζει διαφοροποιήσεις και στους ίδιους τους κοινωνικούς επιστήμονες. Έτσι, άλλοι θεωρητικοί ορίζουν την κοινωνιολογία ως την επιστήμη που μελετά τις κοινωνικές σχέσεις και άλλοι ως την επιστήμη που μελετά τις κοινωνικές δομές.

**Γιάννης Γαΐτης, Σύνθεση, 1975,
Εθνική Πινακοθήκη**

Η κοινωνιολογία μελετά την κοινωνία ως σύστημα σχέσεων. Αντιμετωπίζει τον άνθρωπο ως μέλος κάποιας συλλογικότητας. Για την κοινωνιολογία, δεν νοείται άνθρωπος εκτός κοινωνικών σχέσεων. Οι κοινωνικές σχέσεις δημιουργούν τον άνθρωπο ως κοινωνικό ον.

Η κοινωνιολογία, όπως και κάθε επιστήμη, έχει ένα ιδιαίτερο τρόπο σκέψης. Η κοινωνιολογική θεώρηση της οικονομίας, της πολιτικής, του πολιτισμού, της καθημερινής μας ζωής χαρακτηρίζεται από παραδοχές, τις οποίες έχει επισημάνει ο Γάλλος κοινωνιολόγος Κριστιάνντε Μοντλιμπέρ. Αυτές οι παραδοχές είναι:

- **Ο άνθρωπος είναι κοινωνικό ον. Δεν υπάρχει άνθρωπος έξω από κάποια ομάδα. Η προσωπικότητα του ανθρώπου διαμορφώνεται μέσα στην κοινωνία, ως αποτέλεσμα πολλών και διαφορετικών παραγόντων (βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών).**
- **Ο άνθρωπος δεν είναι παντού και πάντοτε ο ίδιος. Αλλάζει μέσα στον χώρο και τον χρόνο. Οι συνήθειες, τα ήθη και τα έθιμα, οι**

αξίες, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, η άποψη για το καλό και το κακό αλλάζουν από τόπο σε τόπο και από εποχή σε εποχή. Δεν υπάρχουν αντιλήψεις, συνήθειες, τρόποι ζωής που να είναι αποδεκτά από όλους τους ανθρώπους.

- **Οι ομάδες διαφοροποιούνται και μεταδίδουν, από τη μια γενιά στην άλλη, τα χαρακτηριστικά της ιδιαιτερότητάς τους. (Έλληνες, Αλβανοί, Ρουμάνοι, Βούλγαροι, Άγγλοι κτλ.), οι θρησκευτικές ομάδες (χριστιανοί, μουσουλμάνοι) προσπαθούν να μεταβιβάσουν στην επόμενη γενιά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, όπως η γλώσσα, η θρησκεία, έναν συγκεκριμένο τρόπο αντίληψης του κόσμου, διάφορες συνήθειες κτλ.**

- **Οι σχέσεις μεταξύ των ομάδων είναι σχέσεις ανταγωνισμού, ελέγχου και κυριαρχίας. Οι σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες ομάδες δεν είναι ισότιμες και αρμονικές. Όλοι οι μεγάλοι θεωρητικοί της κοινωνιολογίας επεσήμαναν ότι, ανάμεσα στις διάφορες ομάδες, υπάρχει ο ανταγωνισμός για την επιβίωση (Ντυρκέμ), η πάλη ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις που έχουν αντίθετα συμφέροντα (Μαρξ), οι εντάσεις και οι συγκρούσεις που προκαλούνται από την προσπάθεια μιας κυρίαρχης ομάδας να επιβάλει τις αντιλήψεις και τις αξίες της στις υπόλοιπες ομάδες (Βέμπερ). Η κοινωνία δεν είναι ένα ομοιογενές σύνολο. Η συνύπαρξη διαφορετικών ανθρώπων, ομάδων, τάξεων, εθνοτήτων κτλ. είναι μόνιμο**

χαρακτηριστικό της κοινωνίας. Η αναζήτηση μιας ομοιογενούς κοινωνίας είναι εξωπραγματική.

Χαράλαμπος Παχής, Πρωτομαγιά στην Κέρκυρα, Εθνική Πινακοθήκη

«Το κοινωνικό εξηγείται από το κοινωνικό» (Εμίλ Ντυρκέμ).

Η φράση αυτή του Γάλλου κοινωνιολόγου σημαίνει ότι τα κοινωνικά φαινόμενα προκαλούνται από παράγοντες που υπάρχουν στην κοι-

νωνία και δεν οφείλονται στο άτομο (βιολογικοί-ψυχολογικοί παράγοντες). Η ανεργία οφείλεται στις οικονομικές δομές και όχι στην «τεμπελιά» των ανέργων. Οι πόλεμοι γίνονται εξαιτίας των συμφερόντων και όχι λόγω της «κακής φύσης» των ανθρώπων. Η αποτυχία ενός παιδιού στο σχολείο οφείλεται, κυρίως, στο μορφωτικό επίπεδο της οικογένειάς του και όχι στην τεμπελιά ή στο ότι «γεννήθηκε χαζό και δεν παίρνει τα γράμματα». Το πώς περνάμε τον ελεύθερό μας χρόνο οφείλεται σε κοινωνικούς παράγοντες, είναι κοινωνικό φαινόμενο και όχι αποκλειστικά ατομική υπόθεση. Το πώς έχει μάθει η οικογένεια το παιδί από μικρή ηλικία να περνά τον ελεύθερο του χρόνο, τι αρέσει στην παρέα του, τι προβάλλουν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τι μηνύ-

ματα παίρνει από το σχολείο καθορίζουν, σε μεγάλο βαθμό, με τι θα ασχοληθεί στον ελεύθερο χρόνο του.

3.2 Βασικά στοιχεία του κοινωνιολογικού στοχασμού: η κοινωνιολογική «φαντασία» κατά Τ. Ρ. Μιλς Παραδείγματα

**«Η αλήθεια βρίσκεται στο Όλον»
Χέγκελ**

Τα διάφορα φαινόμενα στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική δεν είναι ασύνδετα μεταξύ τους. Αντίθετα, συνδέονται με περίπλοκες σχέσεις, οι οποίες δεν είναι προφανείς. Η εξέταση του κάθε φαινομένου ξεχωριστά από τα υπόλοιπα μάς απομακρύνει από την ολοκληρωμένη ερμηνεία του.

Για παράδειγμα, ένας άνθρωπος μένει άνεργος και θεωρεί ότι γι' αυτό φταίνε οι μετανάστες που «παίρνουν τις δουλειές» από τον ημεδαπό πληθυσμό. Αυτό, όμως, αποτελεί μια επιφανειακή και λανθασμένη τελικά, άποψη. Αν διαβάσει, ενημερωθεί, συζητήσει το θέμα με ανθρώπους που γνωρίζουν, ο άνεργος θα αρχίσει να συσχετίζει την ανεργία με την οικονομική κατάσταση της χώρας, το οικονομικό σύστημα που προκρίνει τα κέρδη των επιχειρήσεων και όχι τις ανάγκες των ανθρώπων, τους χαμηλούς μισθούς που σπρώχνουν τους περισσότερους εργαζόμενους να αναζητούν και δεύτερη θέση εργασίας, τα ελάχιστα προσόντα που ενδεχομένως να έχει ως εργαζόμενος, λόγω της μη φοίτησης σε υψηλές εκπαιδευτικές βαθμίδες για αντικει-

μενικούς κοινωνικούς λόγους κτλ. Θα αρχίσει, λοιπόν, να συνειδητοποιεί ότι η κατάστασή του οφείλεται σε πολλούς, διαφορετικούς αλλά και αλληλένδετους παράγοντες.

Η ικανότητα ενός ανθρώπου να συνδέει αυτό που συμβαίνει στην προσωπική καθημερινή του ζωή με ιστορικά γεγονότα και κοινωνικά φαινόμενα είναι το περιεχόμενο του όρου κοινωνιολογική φαντασία. Ο όρος διατυπώθηκε από τον Αμερικανό κοινωνιολόγο Μιλς. Η κοινωνιολογική φαντασία είναι αυτή που βοηθά τη σκέψη μας να αναζητά ολοκληρωμένα τις αιτίες των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων και να μη φορτώνουμε ό,τι μας συμβαίνει σε «αποδιοπομπαίους τράγους», οι οποίοι στιγματίζονται κοινωνικά (είμαστε άνεργοι γιατί δουλεύουν οι ξένοι, οι

γυναίκες κτλ.).

**Τσαρλς Ράιτ Μιλς
(Charles Wright
Mills, 1916-1962)
Αμερικανός
κοινωνιολόγος**

Συμβούλευε τους κοινωνιολόγους να συμμετέχουν σε προσπάθειες κοινωνικής μεταρρύθμισης και να κάνουν προτάσεις για τη βελτίωση των κοινωνικών θεσμών. Ο Μιλς πρότεινε να προσπαθούμε να ανακαλύψουμε τους παράγοντες που διαμορφώνουν την καθημερινή μας ζωή. Γι' αυτόν, η κοινωνική ανισότητα και η τεράστια οικονομική και πολιτική δύναμη των μεγάλων επι-

χειρήσεων είναι οι βασικοί παράγοντες που διαμορφώνουν τις σύγχρονες κοινωνίες.

«...σπάνια οι άνθρωποι βλέπουν τον σύνδεσμο που υπάρχει ανάμεσα στα προσωπικά τους βάσανα, από τη μια και στις ιστορικές αναταραχές και τις θεσμικές αντιθέσεις από την άλλη. Δεν αποδίδουν συνήθως την προσωπική τους ευτυχία στις μεγάλες διακυμάνσεις της κοινωνίας στην οποία ζουν [...] τους λείπει η ουσιώδης εκείνη ιδιότητα του πνεύματος, η απαραίτητη για να συλλάβουν την αλληλεπίδραση ανθρώπου και κοινωνίας, βιογραφίας και ιστορίας, εγώ και κόσμου».

C. Wright Mills, Η κοινωνιολογική φαντασία, μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα - Σ. Τσακνιάς, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.

Η κοινωνιολογική φαντασία, η αναγωγή του επιμέρους στο όλο, αποτελεί και την κομβική διαφορά ανάμεσα στην «καθημερινή» και τη «θεωρητική» σκέψη.

Η θεωρητική σκέψη:

- **Είναι συστηματοποιημένη και προέρχεται από ένα σύνολο ερμηνειών που έχουν μεταξύ τους λογική συνέπεια.**
- **Στηρίζεται στην ολιστική προσέγγιση των παραγόντων που διαμορφώνουν ένα φαινόμενο. Αυτό σημαίνει ότι συνεξετάζει την επίδραση πολλών παραγόντων και δεν μένει μόνο σε έναν παράγοντα.**
- **Στηρίζεται σε ερευνητικά δεδομένα που υπερβαίνουν και, πολλές φορές, δεν συμφωνούν με αυτό που «βλέπουν τα μάτια μας» (εμπειρισμός).**

- **Πολλές φορές, η κοινωνική θεωρία ανατρέπει αυτό που πιστεύουμε, καθώς δείχνει ότι η άποψή μας στηριζόταν σε μια απλοϊκή και αβασάνιστη αντίληψη για την πραγματικότητα.**

**Πίτερ Μπρέγκελ ο Πρεσβύτερος,
Ολλανδικές παροιμίες, 1559**

Η ανάλυση ενός πίνακα του Μπρέγκελ είναι ένα καλό παράδειγμα κατανόησης του τι σημαίνει κοι-

νωνιολογική φαντασία. Στον πίνακα παρουσιάζονται άνθρωποι που κάνουν διάφορες δραστηριότητες. Η κάθε δραστηριότητα μας φαίνεται παράξενη. Άλλος σκάβει, άλλος κρατάει μια μπάλα, άλλος γυρίζει γύρω από ένα στέγαστρο με σανό. Ο πίνακας φαίνεται να μην έχει κανένα λογικό νόημα. Όμως, ο τίτλος του πίνακα (Ολλανδικές παροιμίες) είναι το πλαίσιο που μας βοηθά να καταλάβουμε το νόημά του. Είναι το πλαίσιο που ρίχνει φως στις δραστηριότητες που παρουσιάζει ο πίνακας. Οι δραστηριότητες των ανθρώπων που απεικονίζει παραπέμπουν σε εκατό περίπου ολλανδικές παροιμίες της εποχής του ζωγράφου. Όπως ο τίτλος δίνει νόημα στον πίνακα, έτσι και οι κοινωνιολόγοι χρειάζονται ένα θεωρητικό πλαίσιο για να εξηγήσουν τα κοινω-

νικά φαινόμενα. Η κοινωνιολογική φαντασία είναι το νήμα που συνδέει φαινόμενα της καθημερινότητας που, με πρώτη ματιά, φαίνονται μεταξύ τους ασύνδετα (το παράδειγμα της ανάλυσης του πίνακα του Μπρέγκελ υπό το πρίσμα της κοινωνιολογικής φαντασίας προέρχεται από το Antony Giddens, *Sociology*, 6th edition, Polity Press, 2009, σελ. 10).

**Πίτερ Μπρέγκελ ο Πρεσβύτερος,
Ο Πύργος της Βαβέλ,
Μουσείο Ιστορίας της Τέχνης,
Βιέννη**

«Όταν μια κοινωνία περνά το στάδιο της εκβιομηχάνισης, ο αγρότης γίνεται εργάτης, ο φεουδάρχης γίνεται επιχειρηματίας ή αφανίζεται. Όταν ανεβαίνουν ή πέφτουν οι κοινωνικές τάξεις, άλλοι άνθρωποι βρίσκουν δουλειά και άλλοι μένουν άνεργοι.[...] Οι άνθρωποι, ακόμη κι όταν δεν είναι πανικόβλητοι, αισθάνονται τους παλι-

ούς τρόπους σκέψης κι αίσθησης να έχουν καταρρεύσει [...] Ό,τι τους λείπει δεν είναι η πληροφορία: σε αυτόν τον Αιώνα των γεγονότων η πληροφορία καταδυναστεύει την προσοχή τους και τσακίζει την ικανότητά τους να την αφομοιώνουν.[...] Αυτό που χρειάζονται είναι μια ιδιότητα του πνεύματος που θα τους βοηθήσει να μεταχειριστούν τις πληροφορίες και να αναπτύξουν τη λογική τους έτσι ώστε να σχηματίσουν μια ευκρινή εικόνα γι' αυτό που συμβαίνει στον κόσμο κι αυτό που μπορεί να συμβαίνει στον ίδιο τον εαυτό τους. [...] Αυτή είναι η ιδιότητα του πνεύματος που μπορεί να ονομαστεί κοινωνιολογική φαντασία».

C. Wright Mills, Η κοινωνιολογική φαντασία, μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα - Σ. Τσακνιάς, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1985.

3.3 Βασικές κοινωνιολογικές σχολές

3.3.1 Η Σχολή του Λειτουργισμού

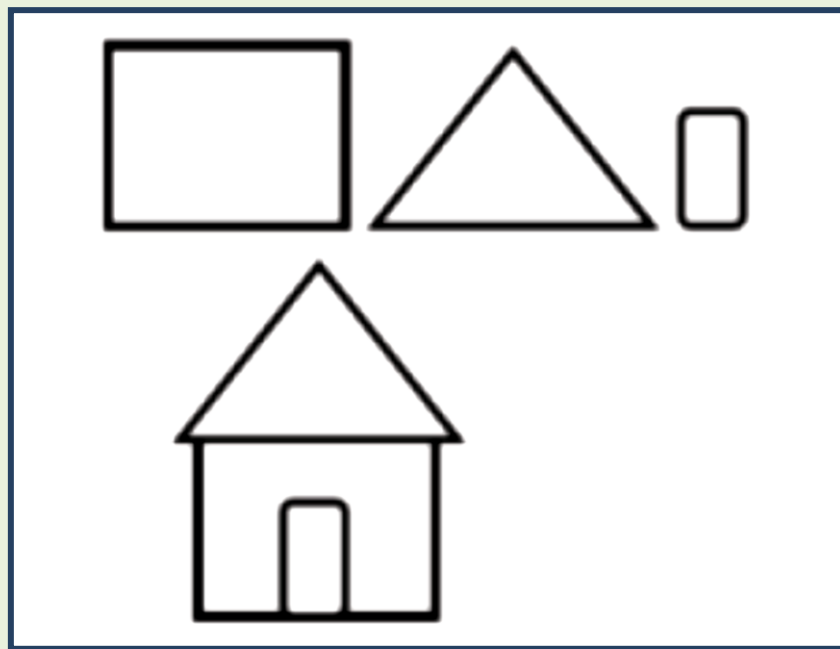
Οι κοινωνικοί επιστήμονες δεν έχουν την ίδια άποψη για το τι είναι και πώς λειτουργεί η κοινωνία.

Ανάλογα με την άποψη που έχουν, συγκροτούν μια «σχολή σκέψης», έναν κοινό τρόπο σκέψης και προσέγγισης των κοινωνικών φαινομένων.

Η Σχολή του Λειτουργισμού έχει τις ρίζες της στο έργο του Αύγουστου Κοντ και του Εμίλ Ντυρκέμ. Τόσο ο Κοντ όσο και ο Ντυρκέμ συνήθιζαν να συγκρίνουν την κοινωνία με τον ανθρώπινο οργανισμό. Η σημασία που έχουν τα όργανα του σώματος (καρδιά, στομάχι, συκώτι κτλ.) για το σώμα και οι λειτουργίες που επιτελούν είναι ανά-

λογες με τις λειτουργίες που επιτελούν τα μέρη μιας κοινωνίας (μέλη της κοινωνίας, θεσμοί κτλ.).

Οι έννοιες του συστήματος, της αλληλεξάρτησης των μερών του και της λειτουργίας τους είναι οι λέξεις-κλειδιά στην προσπάθεια του λειτουργισμού να κατανοήσει την κοινωνία. Η Σχολή του Λειτουργισμού πήρε το όνομά της από την έμφαση που έδωσε στις λειτουργίες των θεσμών. Λέγεται, επίσης, και φονξιοναλισμός (από την αγγλική λέξη function που σημαίνει λειτουργία).

Η σχέση των σχημάτων κάνει το σπίτι. Με αυτή την έννοια το όλο είναι κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών του.

«Η λέξη λειτουργία χρησιμοποιείται με εντελώς διαφορετικές σημασίες. Άλλοτε αναφέρεται σε ένα σύστημα βιοτικών κινήσεων, χωρίς αναφορά στα αποτελέσματά τους, και άλλοτε εκφράζει τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις κινήσεις αυτές και στις αντίστοιχες ανάγκες του οργανισμού. Μιλάμε, έτσι, για τη λειτουργία της

πέψης, της αναπνοής κτλ. Λέμε, όμως, και ότι η πέψη επιτελεί τη λειτουργία της αφομοίωσης των υγρών και στερεών ουσιών από τον οργανισμό, [λειτουργία] που αποβλέπει στην αναπλήρωση των απωλειών, ότι η αναπνοή επιτελεί τη λειτουργία της εισαγωγής των αερίων που χρειάζονται οι ιστοί για να διατηρηθεί ένας οργανισμός στη ζωή. Με αυτή τη δεύτερη έννοια θα χρησιμοποιήσουμε και εμείς τον όρο».

E. Durkheim, The Division of Labour in Society, Free Press 1964

«... η κοινωνία δεν μπορεί να κάνει αισθητή την επιρροή της παρά μόνο αν επιδρά, και δεν επιδρά παρά μόνο αν τα άτομα που την αποτελούν συναθροίζονται και δρουν από κοινού...»

E. Ντυρκέμ, Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου, μτφρ. Λ. Μουσούρου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1978.

Σύμφωνα με τους λειτουργιστές:

- **Η κοινωνία είναι σύστημα. Το σύστημα είναι κάτι που υπάρχει ανεξάρτητα από άλλα συστήματα (π.χ. ένα ρολόι). Αποτελείται από συστατικά στοιχεία, τα οποία δεν έχουν λειτουργική αξία έξω από το σύστημα αυτό. Αν μια βίδα, ένας δείκτης, ένα γρανάζι δεν συνδεθούν με τον κατάλληλο τρόπο, δεν υπάρχει ρολόι. Το σύστημα είναι κάτι παραπάνω από το άθροισμα των μελών του. Αυτό το κάτι παραπάνω είναι η οργάνωση. Η κοινωνία είναι σύστημα θεσμών και σχέσεων. Η ισορροπία και η αναπαραγωγή του συστήματος πραγματοποιούνται μέσω των κοινωνικών θεσμών.**
- **Κοινές αξίες των μελών. Η συνοχή και η λειτουργία της κοινωνίας**

διασφαλίζεται όταν τα μέλη της έχουν ένα κοινό σύστημα αξιών και ακολουθούν ορισμένους, κοινά αποδεκτούς, κοινωνικούς κανόνες. Διαφορετικά, η κοινωνία κινδυνεύει να διαλυθεί. Οι λειτουργιστές, και ιδιαίτερα ο Πάρσονς, έδωσαν μεγάλη βαρύτητα στη σχέση ατόμου και κοινωνίας.

- **Καταμερισμός ρόλων στα μέλη.** Τα μέλη μιας κοινωνίας έχουν διαφορετικούς ρόλους. Συνεργάζονται, όμως, όλα μαζί για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Η κατανομή των ρόλων στα μέλη πρέπει να γίνεται αξιοκρατικά, με κριτήριο τα προσόντα τους και την προσπάθεια που καταβάλουν.
- **Οι κοινωνικοί θεσμοί είναι οργανικά τμήματα της κοινωνίας.** Τα μέλη μιας κοινωνίας ικανοποι-

ούν τις ανάγκες τους μέσω των κοινωνικών θεσμών. Για παράδειγμα, οι οικονομικοί θεσμοί δίνουν στην κοινωνία τα υλικά αγαθά που της είναι απαραίτητα (παραγωγή τροφίμων, ένδυσης, κατοικία κτλ.). Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί κοινωνικοποιούν τα μέλη της κοινωνίας σε κοινές αξίες και κοινό τρόπο σκέψης, ώστε να υπάρχει κοινωνική συνοχή και η κοινωνία να αναπαράγεται.

- **Η κρίση των θεσμών κλυδωνίζει την κοινωνία. Καταστάσεις ανισορροπίας στην κοινωνία προκαλεί η κρίση των κοινωνικών θεσμών. Οι κοινωνικοί θεσμοί βρίσκονται σε κρίση όταν δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες για τις οποίες έχουν διαμορφωθεί. Τότε οι θεσμοί «δεν λειτουργούν». Παραδείγματος χά-**

ριν, οι οικογένειες διαλύονται (υψηλός αριθμός διαζυγίων), η κοινωνία δεν είναι ικανοποιημένη με τα όσα μαθαίνουν τα παιδιά στα σχολεία (κρίση του σχολείου) κτλ.

- **Λειτουργίες έκδηλες και λανθάνουσες. Οι θεσμοί έχουν λειτουργίες που είναι φανερές (έκδηλες) στα μέλη της κοινωνίας (π.χ. έκδηλη λειτουργία του σχολείου είναι η μόρφωση των μαθητών). Έχουν, όμως, και λειτουργίες που δεν είναι φανερές στα μέλη της κοινωνίας (λανθάνουσες). Για παράδειγμα, η έκδηλη λειτουργία της αγοράς ενός αυτοκινήτου είναι η ικανοποίηση της ανάγκης του αγοραστή του για μετακίνηση. Η λανθάνουσα λειτουργία είναι η ατομική προβολή στο κοινωνικό του περιβάλλ-**

λον. Ο Ρόμπερτ Μέρτον ήταν ο κοινωνιολόγος που ανέλυσε τη διαφορά έκδηλης και λανθάνουσας λειτουργίας των θεσμών.

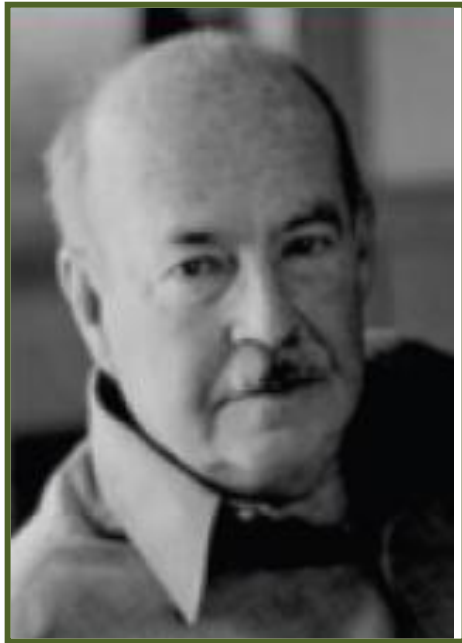
- **Αντικείμενο της κοινωνιολογίας.** Είναι η μελέτη της λειτουργίας των κοινωνικών θεσμών.

Η Σχολή του Λειτουργισμού έχει δεχθεί την εξής κριτική:

- **Η κοινωνία αλλάζει στον χρόνο.** Η κοινωνία δεν αναπαράγεται, αλλά αλλάζει. Αυτό μας διδάσκει η ιστορία. Αν δεχθούμε, όπως ισχυρίζονται οι λειτουργιστές, ότι η κοινωνία αναπαράγεται και ισορροπεί, τότε πώς μπορεί να ερμηνευτεί η αλλαγή των οικονομικών και κοινωνικών συστημάτων (από το δουλοκτητικό στο φεουδαρχικό και ύστερα στο καπιταλιστικό);

- **Ανισότητες και συγκρούσεις.** Η κοινωνία δεν αποτελείται μόνο από μέλη και θεσμούς που συνεργάζονται για την ικανοποίηση των αναγκών τους. Τα μέλη σε μια κοινωνία είναι άνισα. Υπάρχουν πλούσιοι και φτωχοί. Τα αντίθετα συμφέροντα τους οδηγούν, πολλές φορές, σε συγκρούσεις (εξεγέρσεις, επαναστάσεις κτλ.). Η κατανομή των ρόλων δεν γίνεται πάντα με αξιοκρατικό τρόπο. Τα παιδιά των πλούσιων οικογενειών έχουν, αντικειμενικά, περισσότερες ευκαιρίες για εκπαίδευση και επαγγελματική σταδιοδρομία από τα παιδιά των φτωχών. Η εικόνα της κοινωνίας, όπως την περιγράφουν οι λειτουργιστές, σε αυτό το σημείο απέχει από την πραγματικότητα.

Ο λειτουργισμός αναπτύχθηκε, κυρίως, στις Η.Π.Α. με κυριότερους θεωρητικούς τον Τάλκοτ Πάρσονς και τον Ρόμπερτ Μέρτον.

**Τάλκοτ Πάρσονς
(Talcott Parsons,
1902-1979)**

«[...] το πρόβλημα ενός κοινωνικού συστήματος είναι η ενίσχυση της τάξης. Γι' αυτό τα μέλη πρέπει να εναρμονιστούν με τους καθιερωμένους κοινωνικούς κανόνες. Μέσα σε ένα κοινωνικό σύστημα υπάρχει μια αλληλεξαρτώμενη και σε έναν ορισμένο βαθμό προσυνηνοημένη δράση, όπου η συνεννόηση είναι αποτέλεσμα

των κοινών αξιών».

T. Parsons, Toward a general theory of action, Harvard University Press, 1951.

**Ρόμπερτ Μέρτον
(Robert Merton,
1910-2003)**

Ο Μέρτον διέκρινε ανάμεσα στις έκδηλες και τις λανθάνουσες λειτουργίες ενός θεσμού. Έφερνε ως παράδειγμα τον θεσμό της δουλείας στον Αμερικανικό Νότο:
«Η έκδηλη λειτουργία της δουλείας στις φάρμες του Νότου ήταν η φτηνή εργασία και η αύξηση της παραγωγικότητας. Η κρυφή λειτουργία ήταν η δημιουργία μιας πλούσιας τάξης λευ-

κών, η οποία δεν είχε καμιά προοπτική εκβιομηχάνισης και εκσυγχρονισμού της παραγωγής».

(G. Ritzer, *Sociological Theory*, 8th edition, 2010).

3.3.2 Η Σχολή των Συγκρούσεων

«Ολόκληρη η μέχρι τώρα ιστορία είναι η ιστορία των ταξικών αγώνων. Ελεύθερος και δούλος, πατρίκιος και πληβείος, βαρόνος και δουλοπάροικος, μάστορας και κάλφας, με μια λέξη καταπιεστής και καταπιεζόμενος, βρίσκονται σε ακατάπαυστη αντίθεση μεταξύ τους».

**Καρλ Μαρξ και Φρίντριχ Ένγκελς,
Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού
Κόμματος**

Βασική θεωρητική πηγή για τη Σχολή των Συγκρούσεων είναι το έργο του Καρλ Μαρξ. Ο Μαρξ θεωρεί ότι κάθε κοινωνία αποτελείται από κοινωνικές τάξεις με διαφορετικά συμφέροντα. Η σύγκρουση αυτή των κοινωνικών τάξεων ονομάζεται, από τον Μαρξ, ταξική πάλη. Η ταξική πάλη είναι ο μοχλός που κινεί την ιστορία και αλλάζει τις κοινωνίες. Όταν η ταξική πάλη οξύνεται, γίνονται επαναστάσεις (π.χ. Γαλλική Επανάσταση, Ρωσική Επανάσταση) που αλλάζουν τις κοινωνίες.

Ευγένιος Ντελακρουά, Η Ελευθερία οδηγεί τον Λαό

Η Γαλλική Επανάσταση ήταν προϊόν της σύγκρουσης ανάμεσα στις τάξεις της γαλλικής κοινωνίας. Η επανάσταση άλλαξε τη γαλλική κοινωνία. Οι αστοί κατέκτησαν την πολιτική εξουσία και προχώρησαν σε μια σειρά από αλλαγές και μεταρρυθμίσεις.

**Μπορίς Κουστόντιεφ,
Ο Μπολσεβίκος, 1920,
Πινακοθήκη Τρετιάκοφ, Μόσχα**

Το Κόμμα των Μπολσεβίκων οργάνωσε την επανάσταση του 1917 στη Ρωσία.

Η Ρωσική Επανάσταση ήταν αποτέλεσμα της σύγκρουσης των κοινωνικών τάξεων στη Ρωσία (φεουδάρχες, αστοί, εργάτες, αγρότες). Η νίκη των μπολσεβίκων οδήγησε στην προσπάθεια σοσιαλιστικού μετασχηματισμού της κοινωνίας.

Σε αυτές τις βασικές θέσεις του Μαρξ οικοδομήθηκε η Σχολή των Συγκρούσεων. Οι θεωρητικοί της Σχολής των Συγκρούσεων έχουν διαφορετική αντίληψη για την κοινωνία από τους λειτουργιστές:

- **Η κοινωνία χαρακτηρίζεται από ανισότητες. Η κοινωνία δεν είναι σύστημα μερών που βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους. Η κοινωνία αποτελείται από ομάδες και κοινωνικές τάξεις, οι οποίες έχουν αντίθετα συμφέροντα, είναι μεταξύ τους άνισες (κοινωνική ανισότητα) και γι' αυτό συγκρούονται.**
- **Η σύγκρουση είναι το κύριο χαρακτηριστικό της κοινωνίας. Κοινωνία, για τους θεωρητικούς της Σχολής των Συγκρούσεων, σημαίνει ανισότητα και σύγκρουση, όχι τάξη και ισορροπία. Η τά-**

ξη είναι αποτέλεσμα της προσωρινής κυριαρχίας των ανώτερων τάξεων πάνω στις κατώτερες. Η αδυναμία των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, για μια ιστορική περίοδο, να αντιδράσουν δίνει την αίσθηση της κοινωνίας ως συστήματος που τα μέλη του συνεργάζονται για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Αυτή, όμως, είναι μια στατική και ψευδής εικόνα της κοινωνίας. Κάτω από την επιφανειακή τάξη και ηρεμία, ελλοχεύουν αντίθετα συμφέροντα, τα οποία ενδέχεται να οδηγήσουν σε σύγκρουση.

Αργότερα, ο Ραλφ Ντάρεντορφ έκανε παραπέρα θεωρητικές επεξεργασίες και θεωρείται ο κυριότερος εκπρόσωπος της Σχολής των Συγκρούσεων. Σύμφωνα με τον Ντάρεντορφ:

- **Συναίνεση και σύγκρουση συνυπάρχουν με κυρίαρχη τη δεύτερη. Παρότι η κοινωνία αποτελείται από ομάδες με αντίθετα συμφέροντα, η κοινωνική ζωή έχει δύο όψεις: τη συναίνεση και τη σύγκρουση. Οι κοινωνιολόγοι πρέπει να μελετούν και τις δύο όψεις. Τι είναι αυτό που εξασφαλίζει τη συναίνεση και τι είναι αυτό που προκαλεί την σύγκρουση; Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχει κοινωνία που να έχει μόνο συναίνεση ή μόνο σύγκρουση. Όμως, η συναίνεση δεν είναι το κύριο χαρακτηριστικό της κοινωνίας. Υπάρχει, μέχρι που τα αντίθετα συμφέροντα να οξυνθούν και να επέλθει η σύγκρουση.**
- **Η κοινωνική και πολιτική δύναμη είναι άνιση. Οι κοινωνικές ομάδες δεν έχουν την ίδια δύ-**

ναμη. Κοινωνική και πολιτική δύναμη είναι η ικανότητα των ομάδων να επιβάλλουν τα συμφέροντά τους στις άλλες ομάδες. Οι συγκρούσεις ανάμεσα στις ομάδες κάποια στιγμή σταματούν και επέρχεται μια νέα ισορροπία, όπου οι συσχετισμοί της δύναμης έχουν αλλάξει. Π.χ. οι αστοί, στη Γαλλική Επανάσταση, συγκρούστηκαν με τους φεουδάρχες. Προέκυψε μια νέα κοινωνική κατάσταση, στην οποία οι σχέσεις δύναμης των δύο κοινωνικών ομάδων είχαν αλλάξει. Οι αστοί είχαν περισσότερη δύναμη από τους φεουδάρχες. Όμως, ο κύκλος της σύγκρουσης δεν κλείνει. Οι αστοί, στη νέα κοινωνία, έχουν αντίθετα συμφέροντα με τους εργάτες και η σύγκρουση συνεχίζεται με άλλους πρωταγωνιστές.

- **Σκοπός των θεσμών είναι ο έλεγχος της κοινωνικής δύναμης. Η άνιση κοινωνική δύναμη είναι ένα φαινόμενο που δεν μπορεί να εξαφανιστεί. Πάντα κάποιες ομάδες θα έχουν μεγαλύτερη δύναμη από τις άλλες. Σκοπός των θεσμών είναι να μπορούν να ελέγχουν τη δύναμη των πιο ισχυρών. Μόνο έτσι μπορούν, σε συνθήκες ανισότητας, να διασφαλίσουν την κοινωνική δικαιοσύνη και να μην υπάρξουν στην κοινωνία καταστάσεις βαρβαρότητας και ακραίων ανισοτήτων.**

**Ραλφ Ντάρεντορφ
(Ralph Dahrentorf,
1929-2009)
Γερμανός
κοινωνιολόγος**

Στο βιβλίο του Κοινωνικές τάξεις και κοινωνικές συγκρούσεις υποστήριξε ότι η δημιουργία των κοινωνικών τάξεων δεν οφείλεται στην άνιση διανομή της ιδιοκτησίας, όπως υποστηρίζει ο Μαρξ. Οφείλεται στην άνιση κοινωνική δύναμη.

Στο δεύτερο βιβλίο του Homo Sociologicus (Κοινωνιολογικός Άνθρωπος) προσπαθεί να εξηγήσει πώς συγκροτείται η κοινωνία. Οι άνθρωποι σε κάθε κοινωνία ασκούν διάφορους ρόλους. Κάποιος είναι γονιός, εκπαιδευτικός, πολίτης, φίλαθλος κτλ. Η πορεία της κοινωνίας

και η ποιότητά της εξαρτάται από το πόσο καλά επιτελούν οι άνθρωποι τα καθήκοντα που απορρέουν από τους ρόλους τους.

«Οι ομάδες συμφερόντων έχουν κοινά χαρακτηριστικά. Έχουν δομή, κοινό σκοπό που είναι η προώθηση των συμφερόντων τους, μέλη». (R. Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford University Press, 1957).

Η Σχολή των Συγκρούσεων έχει δεχθεί κριτικές:

- **Η κοινωνία δεν είναι μόνο σύγκρουση. Οι κοινωνικές τάξεις δεν έχουν μόνο αντίθετα συμφέροντα. Έχουν και κοινά συμφέροντα. Ο επιχειρηματίας έχει ανάγκη τους εργάτες, γιατί χωρίς αυτούς δεν μπορεί να λειτουργή-**

σει η επιχείρησή του. Οι εργάτες, από την άλλη πλευρά, έχουν εργασία επειδή ο επιχειρηματίας επενδύει. Αν εργάτες και επιχειρηματίες είναι σε μόνιμη σύγκρουση, χωρίς να μπορούν να βρουν κοινά σημεία, τότε είναι πιθανό οι επιχειρήσεις να κλείσουν και να μεταφερθούν σε άλλες κοινωνίες, που έχουν λιγότερες εντάσεις και συγκρούσεις. Οι εργάτες διεκδικούν καλύτερους μισθούς και συνθήκες εργασίας. Όταν τα πετύχουν, παραμερίζουν τις διαφορές τους με τον επιχειρηματία και εργάζονται για την επιχείρηση. Διαφορετικά, η ανεργία και η ύφεση θα είναι μόνιμη κατάσταση στην κοινωνία.

- **Η κοινωνία δεν είναι μόνο αντιτιθέμενες τάξεις. Η κοινωνία μπορεί να αποτελείται από κοι-**

νωνικές τάξεις, όμως αυτό το στοιχείο δεν είναι απαραίτητα το κυρίαρχο στην κοινωνία. Οι τάξεις αυτές ανήκουν σε ένα έθνος (έχουν κοινή εθνική συνείδηση), έχουν κοινές αξίες, πολιτισμικά στοιχεία (γλώσσα, θρησκεία, ήθη, έθιμα κτλ). Υπάρχουν, δηλαδή, κοινές αξίες και πεπιοθήσεις που συνδέουν ανθρώπους, οι οποίοι ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνικές τάξεις.

3.3.3 Η Σχολή της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης

Η Σχολή της Συμβολικής Άλληλεπίδρασης εστιάζει το ενδιαφέρον της στις καθημερινές επαφές και σχέσεις των ανθρώπων.

Η κοινωνία είναι η διαρκής κοινωνική διαδικασία της συνάντησης του ανθρώπου με τους άλλους αν-

θρώπους, οι τρόποι με τους οποίους δημιουργούνται οι κοινωνικές σχέσεις, τι προθέσεις έχουν και τι καταλαβαίνουν οι άνθρωποι που τις δημιουργούν.

Από την ώρα που κάποιος μαθητής θα ξεκινήσει για να πάει στο σχολείο, θα συναντηθεί με πολλούς γνωστούς και άγνωστους ανθρώπους στον δρόμο. Τους γνωστούς θα τους χαιρετήσει. Αν τους προσπεράσει χωρίς να τους μιλήσει, τότε αυτοί θα νομίσουν ότι κάτι έχει μαζί τους. Τους αγνώστους θα τους προσπεράσει, αποφεύγοντας όχι μόνο να τους μιλήσει αλλά και να τους κοιτάξει επίμονα. Το επίμονο κοίταγμα ενός άγνωστου προσώπου στον δρόμο μπορεί να εκληφθεί από αυτό με διαφορετικούς τρόπους. Μπορεί να θεωρηθεί ως επιθετική συμπεριφορά ή ως προσπά-

θεια γνωριμίας. Το πώς θα ερμηνευτεί κάποια συμπεριφορά (χειρονομία, γκριμάτσα κτλ.) εξαρτάται ουσιαστικά από το τι νόημα της δίνει η συγκεκριμένη κοινωνία. Δεν αντιλαμβάνονται όλοι οι άνθρωποι, σε όλες τις κοινωνίες, τις χειρονομίες με τον ίδιο τρόπο. Η αγκαλιά και το φιλί ενός φίλου στην Ελλάδα είναι δείγμα εγκαρδιότητας. Όμως, σε ορισμένες κοινωνίες της Ασίας η αγκαλιά και το φιλί είναι συνδεδεμένα αποκλειστικά με τη σεξουαλικότητα. Οπότε η εγκαρδιότητα, σε ένα τέτοιο πλαίσιο, μπορεί πολύ εύκολα να παρεξηγηθεί.

Οι γκριμάτσες, η σιωπή, η αδιαφορία, οι χειρονομίες προς τους άλλους είναι σύμβολα. Συμβολίζουν κάτι για τον άλλο, σημαίνουν κάτι. Αν ένα αγόρι κλείσει το μάτι σε ένα κορίτσι και του χαμογελάσει, στη

δική μας κοινωνία, σημαίνει ότι το αγόρι θέλει να γνωρίσει το κορίτσι. Τα σύμβολα καθορίζουν και τη συμπεριφορά του άλλου. Συμπεριφερόμαστε ανάλογα με το τι μηνύματα εκπέμπει κάποιος.

Βασικοί θεωρητικοί της Σχολής της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης είναι οι Τσαρλς Κούλεϋ και Τζορτζ Μηντ. Η οπτική της Σχολής της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης αναπτύχθηκε αργότερα και από τον Έρβιν Γκόφμαν.

Τζορτζ Χέρμπερτ Μηντ (George Herbert Mead, 1863-1931) Αμερικανός φιλόσοφος, κοινωνιολόγος και ψυχολόγος

«Κάθε εαυτός είναι ένας κοινωνικός εαυτός. Όμως, περιορίζεται σε μια ομάδα της οποίας τους ρόλους υιοθετεί. Αν δεν ενταχθεί σε κάποια άλλη ομάδα, δεν θα αλλάξει ποτέ αυτό τον εαυτό».

Τζορτζ Χέρμπερτ Μηντ (G. Ritzer, Sociological Theory, 8th edition, 2010).

**Τσαρλς Χόρτον Κούλεϊ (Charles Horton Cooley, 1864-1929)
Αμερικανός
κοινωνιολόγος**

Εισήγαγε την έννοια του «κατοπτρικού εαυτού» αλλά και των «σημαντικών άλλων» στη μελέτη των κοινωνικών σχέσεων και της ανθρωπίνης συμπεριφοράς.

Επειδή ανάμεσα στους ανθρώπους υπάρχει αυτή η αλληλεπίδραση, η σχολή που προσπαθεί να τη μελετήσει ονομάζεται Σχολή της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης (λέγεται και Σχολή της Κοινωνικής Διαντίδρασης). Στο πλαίσιο της σχολής, αρκετοί σημαντικοί θεωρητικοί ερεύνησαν και ανέλυσαν την καθημερινή αλληλεπίδραση. Ειδικότερα:

α) Η θεωρία του κατοπτρικού εαυτού. Κάτοπτρο είναι ο καθρέφτης. Οι άνθρωποι συμπεριφέρονται, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, ανάλογα με το πώς νομίζουν ότι τους βλέπουν οι άλλοι. Κάποιος συνεχίζει να κάνει φασαρία στην τάξη όταν οι συμμαθητές του επιβραβεύουν αυτή τη συμπεριφορά. Η αποδοκιμασία της συμπεριφοράς μας μπορεί να μας κάνει να την αλλάξουμε.

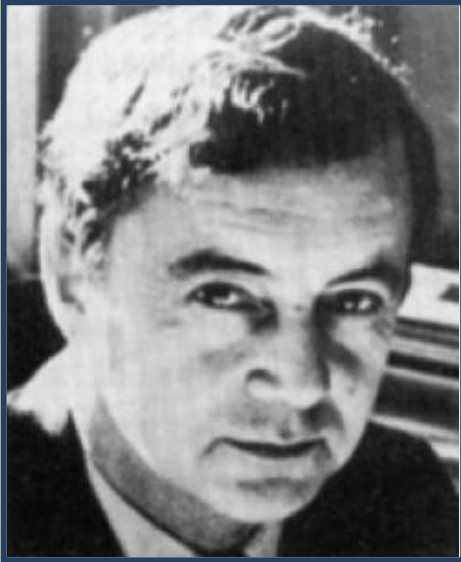
β) Οι «σημαντικοί άλλοι». Για κάθε άνθρωπο υπάρχουν ορισμένα άτομα και ομάδες που η γνώμη τους είναι σημαντική γι' αυτόν. Αυτοί είναι οι «σημαντικοί άλλοι». Δεν είναι ίδιοι για όλους τους ανθρώπους. Εξαρτάται από τις προτεραιότητες που έχει ο κάθε άνθρωπος στη ζωή του. Για κάποιον «σημαντικοί άλλοι» είναι τα μέλη ενός κόμματος. Για κάποιον άλλο, «σημαντικοί άλλοι» είναι ο σύνδεσμος φιλάθλων μιας ποδοσφαιρικής ομάδας. Η συμπεριφορά κάθε ανθρώπου επηρεάζεται από το πώς τη χαρακτηρίζουν οι «σημαντικοί άλλοι». Η γνώμη τους είναι πιο σημαντική από των άλλων ανθρώπων. Π.χ. για πολλούς μαθητές είναι πιο σημαντική η γνώμη που έχουν οι συμμαθητές τους γι' αυτούς και όχι οι δάσκαλοί τους.

γ) Το προσκήνιο και το παρασκήνιο της κοινωνικής ζωής.
Ο κοινωνιολόγος Γκόφμαν χώρισε την κοινωνική ζωή των ανθρώπων σε δύο μέρη: το προσκήνιο και το παρασκήνιο.

Προσκήνιο είναι όταν ο άνθρωπος βρίσκεται σε δημόσιο χώρο, σε επαφή με άλλους ανθρώπους. Εκεί δείχνει έναν διαφορετικό εαυτό και συμπεριφέρεται διαφορετικά από αν ήταν μόνος του ή με οικεία του πρόσωπα. Μιλάει ευγενικά, δεν κάνει χειρονομίες ή γκριμάτσες με τις οποίες μπορεί να παρεξηγηθεί. Επίσης, αποφεύγει συμπεριφορές που τον εκθέτουν.

Το παρασκήνιο είναι ιδιωτικοί χώροι ή οικεία άτομα με τα οποία ο άνθρωπος μπορεί να συμπεριφέρεται άνετα και όπως πραγματικά αισθάνεται. Στο παρασκήνιο, με τα

οικεία του πρόσωπα, ο άνθρωπος φέρεται διαφορετικά απ' ό,τι στο προσκήνιο. Λέει τα ανέκδοτα που του αρέσουν, εκφράζεται όπως θέλει κτλ. Τη διάκριση προσκηνίου και παρασκηνίου προσπαθούν, αρκετά συχνά, να τη διδάξουν οι εκπαιδευτικοί στους μαθητές όταν τους συμβουλεύουν να μιλούν με διαφορετικό τρόπο στο σχολείο, στη μελλοντική εργασία, στις υπηρεσίες κτλ. από τον τρόπο με τον οποίο μιλούν στις προσωπικές τους συναναστροφές.

**Έρβιν Γκόφμαν
(Erwin Goffman,
1922-1982)**

Καναδός κοινωνιολόγος. Τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα εστιάζονταν στη μελέτη της καθημερινής συμπεριφοράς. Σημαντικές είναι οι μελέτες του στην έννοια του στίγματος. Το στίγμα είναι κάτι που σημαδεύει και διακρίνει τον άνθρωπο από τους άλλους. Στην ιστορία της ανθρωπότητας υπήρξαν και υπάρχουν ασθένειες που στιγματίζουν τον ασθενή. Η νόσος του Χάνσεν, παλιότερα, παραμόρφωνε το σώμα. Οι χανσενικοί εξορίζονταν σε απομονωμένες περιοχές (στην

Ελλάδα υπήρχε η Σπιναλόγκα, στην Κρήτη). Οι ψυχασθενείς στιγματίζονται λόγω των αποκλίσεων τους στη συμπεριφορά από τον μέσο άνθρωπο κτλ.

**Γιάννης Τσαρούχης,
Καφενείο το Νέον (Ημέρα).
Εθνική Πινακοθήκη**

Το καφενείο είναι δημόσιος χώρος. Ανήκει στο προσκήνιο της κοινωνικής ζωής. Οι άνθρωποι σε αυτό συμπεριφέρονται διαφορετικά απ' ό,τι στην ιδιωτική τους ζωή.

3.4 Κοινωνικοί θεσμοί

3.4.1 Τι είναι θεσμός

Σε κάθε κοινωνία, οι άνθρωποι έχουν ορισμένες ανάγκες τις οποίες προσπαθούν να ικανοποιήσουν. Οι ανάγκες αυτές ικανοποιούνται μέσω κάποιων σχέσεων που συνάπτουν οι άνθρωποι μεταξύ τους και μέσω κάποιων ρόλων που αναλαμβάνουν κάποια μέλη της κοινωνίας.

Στις πρωτόγονες κοινωνίες, αυτές οι σχέσεις και οι ρόλοι ρυθμιζόνταν από τα ήθη και τα έθιμα. Για παράδειγμα, τον ρόλο του συμβούλου της ομάδας ή του δικαστή τον αναλάμβαναν εθιμικά οι γηραιότεροι.

Στις αναπτυγμένες κοινωνίες, οι ανάγκες των ανθρώπων είναι πολλές και η ικανοποίησή τους πολύ πιο σύνθετη. Για τη διατροφή και

την ύδρευση του πληθυσμού των πόλεων υπάρχει ένα ολόκληρο δίκτυο μόνιμων σχέσεων και ρόλων (ειδικοί, υπηρεσίες, εταιρείες, εργάτες που κατασκευάζουν τα έργα κτλ.) το οποίο αποσκοπεί στην κάλυψη αυτής της ανάγκης. Για τη μόρφωση των νέων μελών της κοινωνίας υπάρχουν οι εκπαιδευτικοί, τα σχολικά κτήρια, το βοηθητικό προσωπικό κτλ.

**Γιαν Βαν Άικ,
Ο γάμος των Αρνολφίνι, 1434
Πινακοθήκη του Λονδίνου**

Ο πίνακας δείχνει τον γάμο ενός ζευγαριού το 1434. Ο ζωγράφος απεικονίζει το γεγονός. Ο γάμος δεν έχει καμία σχέση με τις τελετές που έχουμε συνηθίσει εμείς στη δική μας κοινωνία. Η ίδια ανάγκη ικανοποιείται με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικές κοινωνίες. Οι θεσμοί αλλάζουν.

Αυτό, όμως, που κάνει τον πίνακα του Γιαν Βαν Άικ ξεχωριστό δημιούργημα είναι η υψηλής τέχνης ζωγραφική του στον καθρέφτη πίσω από το ζευγάρι. Σε μεγέθυνση φαίνεται να καθρεφτίζεται ο ζωγράφος που ζωγραφίζει. Στον πίνακα, ο ζωγράφος έχει γράψει: «Ο Γιαν Βαν Άικ ήταν εδώ. 1434». Δήλωσε έτσι την παρουσία του ως μάρτυρας για την εγκυρότητα του γάμου!

Κοινωνικοί θεσμοί είναι τυποποιημένες, σταθερές σχέσεις και ρόλοι που ρυθμίζουν την οικονομική, κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική ζωή της κοινωνίας και ικανοποιούν τις ανάγκες των μελών της. Για παράδειγμα, ένα μόνιμο πρόβλημα της κοινωνίας είναι η εκπαίδευση των νέων μελών της. Το σχολείο είναι ένα σύνολο σταθερών, τυποποιημένων σχέσεων και ρόλων (εκπαιδευτικοί, γονείς, μαθητές, εκπαιδευτική νομοθεσία) που απαντούν με μόνιμο και συλλογικό τρόπο σε υπαρκτές κοινωνικές ανάγκες.

Θεσμοί	Ανάγκες που ικανοποιούν
Οικογένεια	Αναπαραγωγή του είδους Κοινωνικοποίηση
Εκπαιδευτικοί θεσμοί	Μόρφωση νέων Κοινωνικοποίηση
Πολιτικοί θεσμοί	Διακυβέρνηση της χώρας Διαχείριση της εξουσίας Νομοθετική εξουσία
Θεσμοί της δικαιοσύνης	Δικαστική εξουσία
Θρησκευτικοί θεσμοί	Λατρεία του Θείου
Στρατός	Εθνική άμυνα

Τα βασικά χαρακτηριστικά των θεσμών:

α) Είναι συλλογικό δημιούργημα. Δεν δημιουργούνται από μεμονωμένα άτομα, αλλά από τη συλλογική κοινωνική ζωή των ανθρώπων.

β) Δεν καταργούνται από ένα άτομο. Το κάθε μέλος της κοινωνίας μπορεί να διαφωνεί με τη λειτουργία και τους σκοπούς ενός θεσμού. Δεν μπορεί, όμως, να τον καταργήσει μόνο του. Υπάρχουν θεσμοί υποχρεωτικοί (όπως η εννιαετής υποχρεωτική εκπαίδευση). Στους υποχρεωτικούς θεσμούς η συμμετοχή του ατόμου επιβάλλεται με τυπική πράξη (νόμος). Υπάρχουν και θεσμοί μη υποχρεωτικοί που λέγονται και χαλαροί (για παράδειγμα ο γάμος: ένας άνθρωπος δεν είναι υποχρεωμένος να πα-

ντρευτεί).

Οι θεσμοί, ως συλλογικό δημιούργημα, εμφανίζονται και παγιώνονται στη ζωή των κοινωνιών με δύο τρόπους:

α) **Θεσμοποίηση.** Οι άνθρωποι ικανοποιούν τις ανάγκες τους μέσα από σχέσεις και ρόλους. Με το πέρασμα του χρόνου ένας τρόπος ικανοποίησης των αναγκών παγιώνεται, μονιμοποιείται μέσα από την επανάληψη και γίνεται καθολικά αποδεκτός. Το έθιμο είναι μια μορφή θεσμοποίησης. Το έθιμο γίνεται θεσμός όταν ο τρόπος, οι ρόλοι και οι σχέσεις που υποδεικνύει για την ικανοποίηση των αναγκών της κοινωνίας τυποποιούνται και γίνονται καθολικά αποδεκτά.

β) **Θεσμοθέτηση.** Είναι η δημιουργία ενός θεσμού με νόμο. Στις σύγχρονες κοινωνίες οι θεσμοί δη-

μιουργούνται και ρυθμίζονται από νόμους. Παραδείγματα θεσμοθέτησης είναι το δικαίωμα ψήφου, η υποχρεωτική εκπαίδευση κτλ.

**Γιώργος Σικελιώτης, Οικογένεια,
Εθνική Πινακοθήκη**

Ο θεσμός της οικογένειας

«Η λέξη οικογένεια είναι σύνθετη και προέρχεται από τις λέξεις οίκος και γένος. Με απλά λόγια είναι η γενιά, δηλαδή πρόσωπα που έχουν δεσμούς αίματος και κατάγονται από τον ίδιο πρόγονο, που μένει στο ίδιο σπίτι. Η οικογένεια αποτελεί μια πολύ πρώιμη μορφή ανθρώπινης συμβίωσης. Επειδή η μορφή και οι λειτουργίες της οικογένειας διαφοροποιούνται στον χώρο και στον χρόνο (άλλη η μορφή και οι λειτουργίες της οικογένειας στις πρωτόγονες κοινωνίες, άλλη στις σύγχρονες), έχει επικρατήσει να θεωρούμε την οικογένεια ως ιστορική μορφή συμβίωσης των δύο φύλων. Στις σύγχρονες κοινωνίες κυριαρχεί η πυρηνική οικογένεια. Το 1680 στο λεξικό του Ρισελέ διαχωρίζεται με σαφήνεια η οικογένεια (ζευγάρι / παιδιά) από τα υπόλοιπα μέλη (υπηρετικό προσωπικό)

που κατοικούν στο ίδιο σπίτι. Από τον 19ο αιώνα ο όρος οικογένεια σημαίνει το ζευγάρι και τα παιδιά του».

(Θ. Βασιλείου - Ν. Σταματάκης, Λεξικό των Επιστημών του Ανθρώπου, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1992).

3.4.2 Η αναγκαιότητα των θεσμών

Οι θεσμοί είναι η βάση της κοινωνίας. Χωρίς αυτούς η κοινωνία δεν υπάρχει. Οι κοινωνικοί θεσμοί είναι αναγκαίοι διότι εξασφαλίζουν:

α) **Ικανοποίηση των αναγκών των μελών της κοινωνίας.**

Κανένας δεν μπορεί να παράγει όλα τα αγαθά που χρειάζεται και όλες τις υπηρεσίες που του είναι απαραίτητες. Οι θεσμοί είναι το μόνιμο πλέγμα σχέσεων και ρόλων που ικανοποιούν αυτές τις ανάγκες.

β) **Ένταξη των ατόμων στην κοινωνία.** Τα μέλη της κοινωνίας ε-

ντάσσονται στην κοινωνική ζωή μέσω των θεσμών. Το παιδί πάει σχολείο, ο έφηβος πανεπιστήμιο, ο ενήλικας αναζητά εργασία μέσω των οικονομικών θεσμών κτλ.

γ) Ρύθμιση της κοινωνικής ζωής. Οι θεσμοί ρυθμίζουν την κοινωνική ζωή. Η πολιτεία, τα δικαστήρια κτλ. είναι θεσμοί που κανονίζουν τι επιτρέπεται και τι όχι σε μια κοινωνία. Το κάθε μέλος λειτουργεί μέσα σε ένα πλαίσιο θεσμών και έχει κυρώσεις όταν παραβιάζει τους κανόνες τους.

3.4.3 Λειτουργίες των θεσμών

Οι θεσμοί εξυπηρετούν μόνιμα και συστηματικά τις ανάγκες των μελών της κοινωνίας. Ανάγκες όπως η εκπαίδευση, η εθνική άμυνα, η περίθαλψη είναι ζωτικές για κάθε κοινωνία και δεν μπορούν να αφε-

θούν στο να τις ικανοποιεί το κάθε άτομο με όποιον τρόπο νομίζει σωστότερο και προσφορότερο.

Ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της λειτουργίας των θεσμών είναι:

- **Εξαρτώνται από το είδος της κοινωνίας. Οι λειτουργίες των θεσμών εξαρτώνται από το είδος της κοινωνίας (δουλοκτητική, φεουδαρχική, καπιταλιστική κτλ.) μέσα στην οποία υπάρχουν. Για παράδειγμα, ο θεσμός του στρατού αλλάζει από κοινωνία σε κοινωνία. Στη φεουδαρχική κοινωνία, οι ιππότες ήταν επαγγελματίες πολεμιστές που αμείβονταν για τις υπηρεσίες τους. Στις σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες ένα μεγάλο μέρος του στρατού αποτελείται από νέους ανθρώπους που εκπληρώνουν τη στρατιωτική τους θητεία.**

- **Είναι έκδηλες και λανθάνουσες.** Οι λειτουργίες των θεσμών διακρίνονται σε έκδηλες (φανερές) και σε λανθάνουσες (κρυφές, δεν τις συνειδητοποιούν τα μέλη της κοινωνίας). Έκδηλη λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών είναι η λατρεία του Θεού. Λανθάνουσα λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών είναι η κοινωνικοποίηση των μελών σε αξίες και συμπεριφορές (τι είναι καλό, τι κακό, τι δίκαιο, τι άδικο, τι ηθικό και τι ανήθικο κτλ.), καθώς και η ρύθμιση της συμπεριφοράς τους (οι θρησκευτικοί κανόνες ρυθμίζουν το πώς πρέπει να φέρεται ο πιστός, για παράδειγμα οι Δέκα Εντολές).
- **Εξειδικεύονται και περιορίζονται όσο εξελίσσονται οι κοινωνίες.** Οι λειτουργίες των θεσμών εξειδικεύονται και περιορίζονται όσο οι

κοινωνίες εξελίσσονται. Στις αγροτικές κοινωνίες του παρελθόντος, ένας θεσμός επιτελούσε πολλές λειτουργίες. Η οικογένεια εξασφάλιζε την τροφή στα μέλη της, μάθαινε στα παιδιά τα βασικά γράμματα, τα νοσήλευε σε περίπτωση ασθένειας, φρόντιζε τους ηλικιωμένους, παρασκεύαζε ρουχισμό, παρήγαγε προϊόντα για αυτοκατανάλωση αλλά και για το εμπόριο (κρέας, γάλα κτλ.). Σήμερα, η οικογένεια δεν επιτελεί σχεδόν καμία από αυτές τις λειτουργίες. Οι ενήλικες εργάζονται και τα παιδιά πάνε σχολείο. Όλες οι υπόλοιπες λειτουργίες επιτελούνται από άλλους εξειδικευμένους θεσμούς (σχολείο, οικονομικοί θεσμοί, νοσοκομεία, γηροκομεία κτλ.).

- **Αλλάζουν στον χώρο. Οι λειτουργίες των θεσμών αλλάζουν και διαφοροποιούνται από κοινωνία σε κοινωνία αλλά και από περιοχή σε περιοχή. Παρά την ομοιομορφία που χαρακτηρίζει τις αναπτυγμένες κοινωνίες, υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις λειτουργίες κάποιων θεσμών τους. Αλλιώς λειτουργεί η οικογένεια στην Αγγλία, αλλιώς στην Ελλάδα.**

**Μικελάντζελο Μπουοναρότι,
Η δημιουργία του Αδάμ, 1508-1512.
Από την οροφή της
Καπέλα Σιστίνα.**

Οι θρησκευτικοί θεσμοί

Οι πέντε μεγάλες θρησκείες της ανθρωπότητας είναι ο χριστιανισμός, ο ιουδαϊσμός, ο ισλαμισμός, ο ινδουισμός και ο βουδισμός.

Η κοινωνιολογία μελετά την κοινωνική λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών.

Ο Εμίλ Ντυρκέμ υποστήριζε ότι οι

θρησκευτικοί θεσμοί συμβάλλουν στην κοινωνική συνοχή και την απόκτηση μιας κοινής ταυτότητας για τα μέλη μιας θρησκευτικής κοινότητας. Παράλληλα, οι θρησκευτικοί θεσμοί ρυθμίζουν τη ζωή των πιστών μέσα από κανόνες, αξίες, αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς.

Ο Μαξ Βέμπερ ανέλυσε τη λανθάνουσα λειτουργία των θρησκευτικών θεσμών στην ανάπτυξη της οικονομίας. Θεωρούσε ότι ο προτεσταντισμός, μέσω της ασκητικής και εγκρατούς ζωής που προωθούσε, έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Δυτική Ευρώπη. Η εγκράτεια, ο ασκητισμός και η σκληρή εργασία ήταν προϋποθέσεις για να δημιουργήσει και να αναπτύξει κάποιος μια επιχείρηση.

3.4.4 Η κρίση και η αλλαγή των θεσμών

Όταν οι θεσμοί δεν μπορούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες για τις οποίες έχουν δημιουργηθεί, περνούν κρίση. Η κρίση είναι κατάσταση δυσλειτουργίας και αμφισβήτησης. Τα μέλη της κοινωνίας αντιλαμβάνονται ότι, με τον τρόπο που λειτουργούν οι θεσμοί, δεν καλύπτονται ικανοποιητικά οι ανάγκες τους. Έτσι, αρχίζουν να αμφισβητούν τους θεσμούς.

Τέτοιες περιπτώσεις αμφισβήτησης των θεσμών είναι η αμφισβήτηση του θεσμού της προίκας. Παλιότερα, μια οικογένεια, προκειμένου να παντρέψει ένα κορίτσι, έδινε μέρος από τα περιουσιακά της στοιχεία στον γαμπρό. Οι φτωχές κοπέλες είχαν μικρή πιθανότητα να παντρευτούν αν ο γαμπρός επέμε-

νε στην αξίωσή του για προίκα. Γι' αυτό και σε πολλά μέρη της Ελλάδας, η οικογένεια που είχε πολλά κορίτσια θεωρούσε ότι είναι σε μειονεκτική θέση, καθώς έπρεπε να βρει τρόπο να τα προικίσει. Η ελληνική λογοτεχνία μάς έχει δώσει, με εξαιρετικό τρόπο, σελίδες που δείχνουν τι ήταν ο θεσμός της προίκας και ποιες επιπτώσεις είχε στις οικονομικά αδύνατες οικογένειες. Το βιβλίο Η τιμή και το χρήμα του Κωνσταντίνου Θεοτόκη είναι η πρώτη κοινωνική νουβέλα στην Ελλάδα που στηλιτεύει τον θεσμό της προίκας. Τελικά, αυτός ο αναχρονιστικός θεσμός καταργήθηκε το 1982 με το Οικογενειακό Δίκαιο που θεσμοθετήθηκε τότε.

**Κωνσταντίνος
Θεοτόκης (1872-
1923)**

Έγραψε την πρώτη κοινωνική νουβέλα που στηλίτευσε τον θεσμό της προίκας και ανέδειξε τις κοινωνικές της επιπτώσεις και την επίδρασή της στην οργάνωση και την ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων.

Παραδείγματα, όχι κατάργησης αλλά αλλαγής θεσμού είναι το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων και οι εξετάσεις πρόσβασης στα πανεπιστήμια. Το αναλυτικό πρόγραμμα των σχολείων (τι μαθήματα θα διδαχθούν στο σχολείο, με τι περιεχόμενο, πόσες ώρες, με ποια μέθοδο διδασκαλίας κτλ.) αλλάζει. Οι

λόγοι είναι ότι εμφανίζονται νέα αντικείμενα (π.χ. η πληροφορική), εξελίσσονται οι μέθοδοι διδασκαλίας στα υπάρχοντα αντικείμενα, η πολιτεία στρέφει, ανάλογα με τη συγκυρία, την προσοχή της σε νέα αντικείμενα (για παράδειγμα η αγωγή του καταναλωτή, η αγωγή υγείας θεωρούνται αναγκαία για να ανταποκριθούν οι νέοι στις σύγχρονες συνθήκες ζωής). Αντίστοιχα, αλλάζουν και οι εξετάσεις για τα πανεπιστήμια. Αλλάζουν τα εξεταζόμενα μαθήματα και ο τρόπος εξέτασης προκειμένου να ανταποκριθούν στις νέες ανάγκες της κοινωνίας και της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης (απαιτήσεις των σχολών, των νέων επιστημονικών κατευθύνσεων κτλ.).

Οι θεσμοί περνούν κρίση όταν:

α) Αλλάζει η κοινωνία. Οι αλλαγές στην οικονομία και την κοινω-

νία φέρνουν και αλλαγές στους θεσμούς. Δημιουργούνται νέες ανάγκες και απαιτήσεις, τις οποίες δεν μπορεί να καλύψει το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο, το οποίο αλλάζει. Οι αλλαγές μπορεί να γίνουν είτε ειρηνικά είτε βίαια (εξεγέρσεις, επαναστάσεις κτλ.).

β) Αλλάζει η νοοτροπία και οι αξίες των μελών της κοινωνίας. Οι αλλαγές στις κοινωνικές συνθήκες σημαίνουν και σταδιακή αλλαγή της νοοτροπίας των ανθρώπων. Πριν από μερικές δεκαετίες, τα σχολεία χωρίζονταν σε σχολεία αρρένων (για αγόρια) και σχολεία θηλέων (για κορίτσια). Αυτό σήμερα θεωρείται αναχρονισμός και έχει επικρατήσει η συνεκπαίδευση των δύο φύλων (μεικτά σχολεία όπου φοιτούν αγόρια και κορίτσια μαζί).

γ) Εξελίσσεται η τεχνολογία. Η τεχνολογία αλλάζει καθημερινά τα δεδομένα στις σύγχρονες κοινωνίες. Αρκετοί κοινωνικοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι οι αλλαγές που έχουν γίνει τα τελευταία τριάντα χρόνια ισοδυναμούν ποιοτικά με τις αλλαγές από τον 15ο αιώνα μέχρι τον 20ό αιώνα. Οι θεσμοί ή θα εξελιχθούν για να ανταποκριθούν σε αυτές τις αλλαγές ή θα καταργηθούν.

Οι θεσμοί αλλάζουν ή καταργούνται με τους ίδιους τρόπους με τους οποίους δημιουργούνται.

Παράδειγμα κατάργησης θεσμού είναι η κατάργηση της σχολικής ποδιάς. Οι μαθήτριες στο σχολείο φορούσαν υποχρεωτικά ένα μπλε φόρεμα με άσπρο γιακά. Από τις 6 Φεβρουαρίου 1982 η σχολική ποδιά έπαψε να είναι υποχρεωτική. Θεωρήθηκε ότι έρχεται σε αντίθεση με τις αξίες της ελευθερίας, της ισότητας και της ανάπτυξης της προσωπικότητας των κοριτσιών.

3.4.5 Παράδειγμα: ο θεσμός του σχολείου

Ο θεσμός του σχολείου επιτελεί έκδηλες και λανθάνουσες λειτουργίες. Ειδικότερα:

- **Έκδηλες λειτουργίες του σχολείου.** Έκδηλη λειτουργία του σχολείου είναι η μόρφωση της νέας γενιάς. Βασικός σκοπός των σχολείων είναι η μεταβίβαση στη νέα γενιά γνώσεων και δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες σε αυτήν αλλά και στην κοινωνία.
- **Λανθάνουσες λειτουργίες του σχολείου.** Η μεταβίβαση συνηθειών, αξιών και τρόπων σκέψης στους μαθητές. Η μεταβίβαση αυτή δεν γίνεται φανερά και δεν το συνειδητοποιούν ούτε οι μαθητές ούτε οι διδάσκοντες. Τα παιδιά στο σχολείο μαθαίνουν, εκτός από γνώσεις, τι σημαίνει εργασία

και αμοιβή, τι σημαίνει να είναι κάποιος στην ώρα του, τι σημαίνει να εκτελεί τα καθήκοντά του, τι σημαίνει να υπακούει σε αυτούς που έχουν την εξουσία κτλ. Ο θεσμός του σχολείου αλλάζει μέσα στον χρόνο (από εποχή σε εποχή) και στον χώρο (από κοινωνία σε κοινωνία):

- **Στον χρόνο.** Τα σχολεία της σύγχρονης εποχής έχουν ελάχιστη σχέση με τα σχολεία του 19ου αιώνα. Δεν υπάρχουν πια οι σωματικές ποινές. Τον 19ο αιώνα, οι σωματικές ποινές ήταν αποδεκτές και από την κοινωνία, καθώς οι περισσότεροι γονείς θεωρούσαν ότι τα παιδιά τους, μέσω των σωματικών ποινών, θα γίνουν καλύτεροι άνθρωποι (αυτό είναι και το νόημα της φράσης «το ξύλο βγήκε από τον Παράδεισο»).

Επίσης, τα μαθήματα και το περιεχόμενό τους έχει αλλάξει προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της εποχής μας.

- **Στον χώρο.** Τα σχολεία των σύγχρονων χωρών έχουν διαφορές μεταξύ τους. Είναι διαφορετικά τα μαθήματα, οι μέθοδοι διδασκαλίας, ο τρόπος αξιολόγησης του μαθητή, τα βιβλία κτλ. Τα σχολεία διαφέρουν λόγω της διαφορετικής ιστορικής παράδοσης των χωρών, των διαφορών στην οικονομία, την κοινωνία, τις αξίες, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν κτλ.

Ο θεσμός του σχολείου, τα τελευταία χρόνια, θεωρείται ότι περνάει κρίση. Η συζήτηση για την κρίση του σχολείου δεν περιορίζεται στη χώρα μας ούτε είναι καινούρια.

Ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του

1960 είχε ξεκινήσει η συζήτηση στις αναπτυγμένες χώρες σχετικά με τη λειτουργικότητα του σχολείου, την ικανότητά του δηλαδή να ανταποκριθεί στις ανάγκες των μαθητών και της κοινωνίας.

Το σχολείο αλλάζει στον χρόνο. Το βιβλίο του Χρήστου Χρηστοβασίλη, Διηγήματα του μικρού σχολείου, (εκδ. Ζήτρος, Θεσ/νίκη) δίνει, με σατιρική διάθεση, στοιχεία της λειτουργίας του σχολείου τον 19ο αιώνα, σε μια περίοδο που οι εκπαι-

δευτικοί θεσμοί και η σχολική ζωή ήταν εντελώς διαφορετικά.

«- Εγώ να πάω στο σχολείο! Μου απάντησε αποφασιστικά ο Τσιάβος. Κάλλια το 'χω να μπω στο ξυλοκρέβατο παρά στο σχολείο.

Η σύγκριση αυτή ήταν τρομερή, γιατί ξυλοκρέβατο λέμε στο χωριό μας το φέρετρο.

- Γιατί, του είπα, δεν πας;

- Ξέρεις, μου απάντησε, τι θα πει δάσκαλος; Μακελλάρης, σφαγάς! Μα τι είδαν τα ματάκια μου, αδέρφια μου, προχτές στην Κρετσούνιστα! Θρήνος κι οδερμός, τα καημένα τα παιδιά! Δύο τρία πήγαιναν καταματωμένα στα σπίτια τους από το δαρμό, δύο άλλα ήταν μουντζουρωμένα σαν αραπάκια και φτυμένα, κι ένα άλλο πήγαινε στο σπίτι του έχοντας ένα σουβλί μέσα στο στόμα του από το ένα μάγουλο

στ' άλλο.

- Ποιος τα 'κανε έτσι αυτά τα παιδιά;
Τον ρώτησα.

- Ο δάσκαλός τους! Ποιος άλλος;»
(σ. 67)

Η πρώτη ημέρα... στο σχολείο:

«Σε λίγο ήρθε ένας χωριανός μου με το παιδί του, το Μήτρο, που του φαίνονταν στα μάγουλα τα ίχνη των δακρύων κι είπε του δασκάλου: Δάσκαλε, κυρ δάσκαλε! Σου παραδίνω κρέας και να μου φέρεις κόκκαλα». (σ. 67)

**Χένρυ Έντουαρντ Λάμσον (1841-1919), Ένα σχολείο του χωριού, 1890.
Πινακοθήκη Τέχνης του
Πανεπιστημίου του Γέηλ, Η.Π.Α.**

**Ξεπερασμένες σχολικές
πρακτικές:**

«Ο δρ. Κιτ έγινε διευθυντής του Ίτον το 1809, σε μια δύσκολη περίοδο. Η πειθαρχία είχε χαλαρώσει... Ήταν μια φανταστική φιγούρα: πέντε πόδια ψηλός, δυνατός σαν ταύρος και φορούσε ένα ψηλό καπέλο σαν του Ναπο-

λέοντα... Όταν θύμωνε το πρόσωπό του κοκκίνιζε και αφροί έβγαιναν από το στόμα του... Τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1810 τα αγόρια της πέμπτης εμφάνισαν τη συνήθεια να μπαίνουν ορμητικά, κάνοντας φασαρία, στο παρεκκλήσι του σχολείου... Ο δρ. Κιτ μαστίγωσε και τα εκατό παιδιά της πέμπτης τάξης που έκαναν φασαρία Ο δρ. Κιτ έφυγε από το Ίτον το 1834 αλλά επί πολλά χρόνια αργότερα, οποιοδήποτε παιδί του Ίτον μπορούσε να ζωγραφίσει τη θηριώδη σιλουέτα του».

(J. Gathorne-Hardy, *The Public School Phenomenon*, Penguin Books, 1977).

**Δήμος Σκουλάκης, Ο δάσκαλος,
προσωπογραφία του Γ. Μόραλη,
Εθνική Πινακοθήκη**

Τα κυριότερα σημεία στα οποία εντοπίζεται η κρίση του σχολείου είναι:

- **Αδυναμία εναρμόνισης με τις απαιτήσεις της οικονομίας. Η οικονομία αλλάζει. Οι απαιτήσεις των επιχειρήσεων για εργατικό δυναμικό και επιστημονικά στελέχη μεταβάλλονται. Το σχολείο χρειάζεται να παρακολουθήσει αυτές τις αλλαγές. Προφανώς το σχολείο δεν μπορεί να γίνει -και ούτε αυτός είναι ο στόχος του- δέσμιος των συγκεκριμένων απαιτήσεων των επιχειρήσεων. Όμως, δεν μπορεί και να λειτουργεί σε πλήρη απομόνωση από τις ανάγκες της οικονομίας. Χρειάζεται να βρεθεί η χρυσή τομή.**
- **Αδυναμία παρακολούθησης της τεχνολογίας. Η τεχνολογία, και ιδιαίτερα η πληροφορική, αλλάζει**

τα δεδομένα στον χώρο της γνώσης. Ο μαθητής, αλλά και ο εκπαιδευτικός, έχουν πλέον εύκολη πρόσβαση σε πληροφορίες. Το σχολείο που επιμένει να περιορίζεται στην παροχή πληροφοριών στους μαθητές ανήκει στο παρελθόν. Το σχολείο χρειάζεται να γίνει χώρος διαχείρισης και ανάλυσης της πληροφορίας.

- **Αδυναμία απάντησης σε προβλήματα της κοινωνικής ζωής του μαθητή.** Οι νέοι, σήμερα, αντιμετωπίζουν πιο περίπλοκα προβλήματα απ' ό,τι οι νέοι πριν από τριάντα ή σαράντα χρόνια. Το σχολείο χρειάζεται να βοηθήσει τους μαθητές να διαχειριστούν αυτά τα προβλήματα. Ο κοινωνικός ρόλος του σχολείου, στις σύγχρονες δύσκολες συνθήκες, φαίνεται να αποκτά και-

νούρια βαρύτητα. Οι εκπαιδευτικοί είναι ενήλικες που, πέρα από τη διδασκαλία, μπορούν να συζητήσουν με τους μαθητές τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δεύτεροι, να τους προτείνουν λύσεις, να τους ανοίξουν ορίζοντες στη σκέψη, να μοιραστούν μαζί τους την κοινωνική εμπειρία τους.

**Τάκης Κατσουλίδης, Οι δύο γενιές,
Εθνική Πινακοθήκη**

Βασική ορολογία

Αγορά: ο χώρος και τα μέσα, μέσω των οποίων γίνονται οι αγοραπωλησίες. Ανάλογα με το είδος της ανταλλαγής γίνεται λόγος για «αγορά εργασίας», «αγορά χρήματος», «αγορά εμπορευμάτων» κτλ.

Άμεση δημοκρατία: το πολίτευμα στο οποίο όλοι οι πολίτες άρχουν και άρχονται, όλοι συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας (νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής).

Αντιπραγματισμός: η ανταλλαγή πράγματος αντί πράγματος.

Αξία ανταλλακτική: η ποσοτική σχέση ενός εμπορεύματος με άλλα εμπορεύματα κατά την ανταλλαγή του.

Αξία χρήσης: η ιδιότητα ενός εμπορεύματος να ικανοποιεί σωματικές

ή ψυχολογικές ανάγκες του καταναλωτή.

Αποικιοκρατία: η κτήση, η εκμετάλλευση και η εξάρτηση κάποιων χωρών από άλλες. Οι αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης είχαν αποικίες στην Αφρική και την Ασία, από τις οποίες έπαιρναν πρώτες ύλες και φθηνά εργατικά χέρια.

Γραφειοκρατία: σύστημα οργάνωσης με καταμερισμό εργασίας και ιεραρχική δομή. Περιλαμβάνει τη διεκπεραίωση υποθέσεων διοικητικού χαρακτήρα σε ένα ιεραρχικό σύστημα οργάνωσης και ελέγχου των διαδικασιών μέσω γραφείων.

Δευτερογενής τομέας: περιλαμβάνει τη μεταποίηση και επεξεργασία των πρώτων υλών και προϊόντων που παράγονται στον πρωτογενή τομέα (γεωργία, αλιεία, κτηνοτρο-

φία, κυνήγι, εξόρυξη πρώτων υλών) και διακρίνεται σε χειροτεχνία, βιοτεχνία, βιομηχανία.

Δίκαιο θεϊκό: σύστημα κανόνων που εκπορεύεται από ένα ανώτερο πνευματικό ον, το οποίο ξεπερνά τη βούληση των ανθρώπων.

Δίκαιο φυσικό: σύστημα κανόνων που εδράζεται στην ουσία της ανθρώπινης φύσης και μιας αναλλοίωτης στον χρόνο λογικής, η οποία αναγνωρίζει απaráγραπτα φυσικά δικαιώματα.

Δούλοι: άνθρωποι που έχουν χάσει την ελευθερία τους και εργάζονται χωρίς αμοιβή για τον ιδιοκτήτη τους.

Δουλοπάροικοι: αγρότες που ήταν εξαρτημένοι από τη γη την οποία καλλιεργούσαν για λογαριασμό του φεουδάρχη-κατόχου αυτής της γης.

Εθνικό προϊόν: είναι η αξία όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε ένα έτος από συντελεστές παραγωγής που ανήκουν σε μόνιμους κάτοικους της χώρας, ανεξάρτητα από τον τόπο παραγωγής του. Το Εθνικό Προϊόν υπολογίζεται και ως εξής: $\text{Εθνικό Προϊόν} = \text{Εγχώριο Προϊόν} + \text{Εισόδημα από Εξωτερικό} - \text{Εισόδημα προς Εξωτερικό}$.

Επιστήμη: προέρχεται από το ρήμα «επίσταμαι» (γνωρίζω σε βάθος, γνωρίζω καλά) και περιλαμβάνει ένα σύστημα απόκτησης γνώσης με βάση μια συστηματική μεθοδολογία η οποία βασίζεται στην έρευνα, στην παρατήρηση, στην οργάνωση και στην ταξινόμηση της παραγόμενης με αυτόν τον τρόπο γνώσης.

Εποικοδόμημα: ονομάζεται και υπερδομή και, σύμφωνα με τον μαρξισμό, αφορά την αντανάκλαση της οικονομικής βάσης περιλαμβάνοντας εξω-οικονομικά στοιχεία και θεσμούς όπως το δίκαιο, η ιδεολογία, η κουλτούρα, τα οποία αντιστοιχούν στην οικονομική βάση.

Θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα: το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής είναι το ερώτημα: περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα;

Ιμπεριαλισμός: αφορά την πολιτική του επεκτατισμού που ένα ισχυρότερο κράτος ή έθνος εφαρμόζει προκειμένου να ελέγξει ή να κυριαρχήσει έναντι άλλων εθνών ή κρατών με στόχο τη δημιουργία μιας αυτοκρατορίας ή ενός συσχετισμού οικονομικής και πολιτικής

δύναμης υπέρ αυτού. Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις πολιτικές και στρατηγικές ελέγχου και κυριαρχίας των ισχυρότερων σε οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό, στρατιωτικό επίπεδο.

Καινοτομία: η επινόηση και εφαρμογή νέων μορφών οργάνωσης της παραγωγής και μεθόδων επιχειρηματικότητας. Η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία, οι νέες μορφές εμπορίου (για παράδειγμα το ηλεκτρονικό εμπόριο) αποτελούν μορφές καινοτομίας. Οι επιχειρήσεις που καινοτομούν αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα στον ανταγωνισμό τους με τις άλλες επιχειρήσεις.

Καπιταλισμός: είναι το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που βασίζεται στην ατομική ιδιοκτησία των

μέσων παραγωγής, στη συσσώρευση και επένδυση του κεφαλαίου με βασικό κίνητρο τη μεγιστοποίηση του ατομικού κέρδους. Στον καπιταλισμό κυριαρχεί ο νόμος της ελεύθερης αγοράς (διακίνηση εμπορευμάτων, υπηρεσιών, κεφαλαίων, προσώπων) παρόλο που το κράτος μπορεί να παρεμβαίνει σε επιμέρους τομείς της οικονομίας ή να είναι ο συλλογικός ιδιοκτήτης πλουτοπαραγωγικών πηγών.

Καταμερισμός εργασίας: κατανομή εργασίας σε περισσότερα πρόσωπα. Η κατανομή αρμοδιοτήτων για επιμέρους στάδια της παραγωγής σε διαφορετικά πρόσωπα με αποτέλεσμα την περισσότερη και καλύτερη παραγωγή.

Κέρδος: υπάρχουν πολλοί ορισμοί ανάλογα με τις θεωρίες και τις οπτι-

κές των οικονομολόγων. Σύμφωνα με τη λογιστική, το κέρδος προκύπτει από τη διαφορά ανάμεσα στα έσοδα που αποφέρει μια οικονομική δραστηριότητα και του κόστους παραγωγής της.

Κοινοκτημοσύνη: η από κοινού ιδιοκτησία και χρήση των υλικών αγαθών στο πλαίσιο μιας οικογένειας, κοινότητας ή ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Κοινωνικό σύστημα: σύνολο από κοινωνικούς θεσμούς, δομές, κανόνες και λειτουργίες που αλληλεξαρτώνται συνδιαμορφώνοντας τους όρους και τις συνθήκες κοινωνικής συνύπαρξης των ατόμων.

Κρατικός παρεμβατισμός: η παρέμβαση του κράτους στην οικονομία. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των

ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Κύριο οικονομικό πρόβλημα: πώς, με περιορισμένους πόρους, θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Από αυτό απορρέουν και τα άλλα οικονομικά προβλήματα.

Λατιφούντιο: η μεγάλη γαιοκτησία στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η λέξη είναι λατινική (latifundium από τα latus = εκτεταμένος + fundus = κτήμα).

Μερκαντιλισμός: οικονομική θεωρία η οποία υποστηρίζει πως η ευημερία μιας χώρας εξαρτάται από τις αρχές που διέπουν το σύστημα του εμπορίου (θετικό εμπορικό ισοζύγιο) και ότι μόνο μέσω παρεμβάσεων και ρυθμίσεων οικονομικού

εθνικιστικού χαρακτήρα θα επιτευχθεί πλούτος, ο οποίος κατά κανόνα ταυτίζεται με το χρήμα.

Μέσα παραγωγής: στη μαρξιστική σκέψη τα μέσα παραγωγής αναφέρονται σε όλα τα μέσα με τα οποία μια κοινωνία παράγει τα προϊόντα της περιλαμβάνοντας τις πρώτες ύλες από τη γη, τα εργαλεία, τα μηχανήματα, τις υποδομές, τις μεθόδους παραγωγής. Ο τρόπος και οι σχέσεις ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής καθορίζουν τη φύση και τον χαρακτήρα ολόκληρης της κοινωνίας.

Μηχανική αλληλεγγύη: όρος που ανήκει στον Εμίλ Ντυρκέμ και αποδίδει το νόημα της κοινωνικής συνοχής όπως αυτό διαμορφωνόταν στις παραδοσιακές και αδιαφοροποίητες κοινωνίες οι οποίες βα-

σίζονταν στο συλλογικό πνεύμα, στην παράδοση, στις θρησκευτικές τελετές, στην ενότητα και στους δεσμούς της κοινότητας.

Μονοπώλιο: ο όρος περιγράφει μια κατάσταση όπου μια επιχείρηση έχει την αποκλειστική δικαιοδοσία για την άσκηση όλων των δραστηριοτήτων οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένα αγαθά ή υπηρεσίες.

Νόμος: θεσμοθετημένος γραπτός κανόνας δικαίου που ρυθμίζει υποχρεωτικά τις σχέσεις των πολιτών με την πολιτική εξουσία και το κράτος, καθώς και τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους για σημαντικά ζητήματα που αφορούν τη κοινή ζωή.

Συντελεστές παραγωγής: αυτοί που παράγουν πλούτο σε μια οικονομία. Αυτοί είναι το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο

(μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη.

Οικονομία: ο όρος αφορά το σύνολο των ενεργειών, των τεχνικών και των πρακτικών που διαπλέκονται στην παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση των προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών σε ένα κοινωνικό σύνολο.

Οικονομικό σύστημα: το σύνολο των θεσμών και των συνειδητών ενεργειών των μελών μιας κοινωνίας προκειμένου να παράξουν, να διανείμουν, να ανταλλάξουν και να καταναλώσουν τα προϊόντα που τους είναι απαραίτητα.

Οίκος: ομάδα ανθρώπων που ζουν μαζί. Περιλαμβάνει τα πρόσωπα τα οποία συναποτελούν έναν οικογενειακό πυρήνα. Σε πολλές περιπτώσεις στον οίκο συμπεριλαμβάνουμε και την κοινή περιουσία.

Ολιγοπώλιο: μορφή αγοράς όπου λίγες επιχειρήσεις ελέγχουν την παραγωγή και προσφορά ενός προϊόντος στην αγορά, με αποτέλεσμα να μη μπορούν άλλες επιχειρήσεις να εισχωρήσουν εύκολα στη συγκεκριμένη αγορά.

Οργανική αλληλεγγύη: όρος που ανήκει στον Εμιλ Ντυρκέμ και αποδίδει το νόημα της κοινωνικής συνοχής όπως αυτό διαμορφώνεται στις πολυπρόσωπες και σύνθετες κοινωνίες με αναπτυγμένο καταμερισμό της εργασίας. Οι σχέσεις των ατόμων διακρίνονται από την ετερογένεια και την έντονη διαφοροποίηση.

Παραγωγή: η διαδικασία μέσω της οποίας οι άνθρωποι μετασχηματίζουν τους παραγωγικούς συντελεστές σε χρήσιμα αγαθά, προϊόντα και υπηρεσίες.

Παραγωγικές δυνάμεις: τα μέσα παραγωγής μιας κοινωνίας και οι δυνατότητες που τα μέσα αυτά παρέχουν στα κοινωνικά υποκείμενα.

Παρατήρηση: ερευνητική μέθοδος και τεχνική μέσω της οποίας καταγράφουμε και μελετάμε συστηματικά μια πραγματικότητα ή ένα φαινόμενο με σκοπό την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων τα οποία είτε να επαληθεύονται είτε να διαψεύδονται.

Πείραμα: ερευνητική μέθοδος μέσω της οποίας επιχειρούμε στην πράξη να δοκιμάσουμε την εφαρμογή μιας θεωρίας ή γενικότερα μιας υπόθεσης εργασίας την οποία έχουμε στο μυαλό μας σε θεωρητικό επίπεδο. Ο σκοπός του πειράματος είναι η επαλήθευση ή και η διάψευση μιας θεωρίας, με σκοπό την εξαγω-

γή λογικών συμπερασμάτων και συσχετίσεων.

Πλήρης ανταγωνισμός: όταν σε μία αγορά για κάθε προϊόν υπάρχουν πολλοί πωλητές (προσφορά) και αγοραστές (ζήτηση) οι οποίοι λειτουργούν ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον, χωρίς να υπάρχουν εμπόδια και φραγμοί στην προσφορά και τη ζήτηση παρά μόνο η ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα των συμμετεχόντων. Στον πλήρη ανταγωνισμό η τιμή του προϊόντος θεωρείται δεδομένη (αφού δεν επηρεάζεται από μία ή περιορισμένο αριθμό επιχειρήσεων) και υπάρχει απόλυτη ελευθερία εισόδου νέων επιχειρήσεων στην αγορά.

Πολιτική απάθεια: η αδιαφορία για την πολιτική. Μερικές φορές δεν είναι αδιαφορία για την πολιτική αλλά

συνειδητή επιλογή μη συμμετοχής στα κοινά.

Πολιτική: έννοια η οποία είναι σύμφυτη με το φαινόμενο της εξουσίας περιλαμβάνοντας το σύνολο των πρακτικών, των μεθόδων και των διαδικασιών που ακολουθούνται προκειμένου οι κοινωνίες να οργανώσουν τον τρόπο διοίκησης και χρηστής συνύπαρξης των μελών τους. Όρος με πολλές εκδοχές και εκφάνσεις, επειδή αναφέρεται σε μια μεγάλη γκάμα δραστηριοτήτων και πεδίων κοινωνικής έκφρασης. Για τον λόγο αυτό, έχουμε τους όρους: οικονομική πολιτική, εκπαιδευτική πολιτική, εξωτερική πολιτική, πολιτιστική πολιτική κ.ό.κ.

Πολιτικό σύστημα: είναι η συστηματική οργάνωση θεσμών, πολιτι-

κών και κοινωνικών δυνάμεων που διαμορφώνουν την πολιτική βούληση της πολιτείας.

Πολιτικοποίηση: η διαδικασία εκμάθησης, διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης και συμμετοχής του πολίτη στα κοινά.

Πολιτική οικονομία: κοινωνική επιστήμη που μελετά τα οικονομικά φαινόμενα και ειδικότερα το τι θα παραχθεί, με ποιο τρόπο, πώς και με ποιο τρόπο θα αναπτυχθεί η οικονομία.

Πουριτανική ηθική: όρος που συνδέθηκε με την τυφλή πίστη στο θρησκευτικό καθήκον και την εγκράτεια, με στόχο την αυτοσυγκράτηση των ατόμων από τις καθημερινές απολαύσεις, την προσήλωση στην εργασία και την εγκόσμια ασκητική.

Προλεταριάτο: όρος με κοινωνικό, ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο, που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει την τάξη των εργατών οι οποίοι, ως μισθωτοί και εξαρτημένοι από τους αστούς-εργοδότες, πωλούν την εργατική τους δύναμη προκειμένου να αποκομίσουν ως εισόδημα τον μισθό τους που είναι και το μόνο μέσο επιβίωσης και αναπαραγωγής της εργατικής τους δύναμης.

Πρωτογενής τομέας: ο τομέας παραγωγής που περιλαμβάνει τη γεωργία, την αλιεία, την κτηνοτροφία, το κυνήγι, καθώς και την εξόρυξη -χωρίς επεξεργασία- πρώτων υλών από το φυσικό περιβάλλον.

Σοσιαλισμός: το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα το οποίο αναγνωρίζει τη συλλογική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, τη δημιουρ-

γία συλλογικών διαδικασιών παραγωγής, διανομής και κατανομής του κοινωνικού προϊόντος με στόχο όχι την ικανοποίηση του ατομικού συμφέροντος και κέρδους αλλά την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου.

Τριτογενής τομέας: ο τομέας παραγωγής που περιλαμβάνει την παροχή υπηρεσιών, το εμπόριο, τη διαμεσολάβηση και τις ειδικές υπηρεσίες στην υγεία, την παιδεία, τις ασφάλειες, τα ελεύθερα επαγγέλματα, τις τράπεζες κτλ.

Υπεραξία: σύμφωνα με τη μαρξιστική θεώρηση είναι η διαφορά ανάμεσα στην αξία που προκύπτει από την παραγωγικότητα της εργασίας και την αμοιβή της εργατικής δύναμης η οποία συντηρεί την αναπαραγωγή της. Πρόκειται για μέρος της αξίας το οποίο δεν καρπούται ο εργαζόμενος και άμεσος παραγω-

γός αλλά ο ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής (κεφαλαιοκράτης).

Φεουδαρχία: κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό σύστημα το οποίο ευδοκίμησε στη Δυτική Ευρώπη τον Μεσαίωνα και βασίστηκε στα φέουδα, την αγγαρεία, την εξάρτηση των δουλοπαροίκων από τη γη, το καθεστώς της μεγάλης ιδιοκτησίας στη γη, τη συντεχνιακή βιοτεχνική παραγωγή.

Φυσιοκράτες: ομάδα φιλοσόφων, στοχαστών και οικονομολόγων του 18ου αιώνα που υποστήριζε την αρχή του φυσικού δικαίου στην οικονομία. Πίστευαν πως ο πλούτος προερχόταν κατά κανόνα από τη γεωργία και πως θα έπρεπε, σε αντίθεση με τους μερκαντιλιστές, να εφαρμοστεί ο φυσικός νόμος στην οικονομική ζωή.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντόρνο, Τ. - Χορκχάιμερ, Μ. (1986)

Η διαλεκτική του διαφωτισμού, μτφρ.

Ζήσης Ζαρίκας. Αθήνα: Ύψιλον.

Αριστοτέλης (χ.χ.) Πολιτικά (μτφρ.

Π. Λεκατσάς). Αθήνα:

Ζαχαρόπουλος.

Aronowitz, S. - DiFazio, W. (1995)

The Jobless Future: Sci-Tech and the

Dogma of Work. University of

Minnesota Press.

Berend, I.T. (2009) Οικονομική

Ιστορία του Ευρωπαϊκού 20ού αιώνα.

Αθήνα: Gutenberg.

Dahrendorf, R. (1957) Class and

Class Conflict in Industrial Society.

Stanford University Press.

Durkheim, E. (1964) The Division of

Labour in Society. Free Press.

Gathorne-Hardy, J. (1977) The Public

School Phenomenon. Penguin

Books.

Giddens, A. (2002) Κοινωνιολογία, μτφρ. Δ. Τσαούσης. Αθήνα: Gutenberg.

Giddens, A. (2009) Sociology. 6th edition. Cambridge: Polity Press.

Heilbroner, R. (2000) Οι φιλόσοφοι του οικονομικού κόσμου, μτφρ. Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Νίκος Λιγγρής, Βίκυ Λιγγρή. Αθήνα: Κριτική.

Heywood, A. (2006) Πολιτικές Ιδεολογίες, μτφρ, Χαρίδημος Κουτρής. Θεσ/νίκη: Επίκεντρο.

Mills, C.R. (1985) Η κοινωνιολογική φαντασία, μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα - Σ. Τσακνιάς. Αθήνα: Παπαζήσης.

Parsons, T. (1951) Toward a general theory of action. Mass.: Harvard University Press.

Ritzer, G. (2010) Sociological Theory. 8th edition. Mc Graw Hill.

Rubin, I. I. (1994) Ιστορία οικονομικών θεωριών, μτφρ. Χρήστος Βαλλιάνος. Αθήνα: Κριτική.

Βαν Γκογκ (1990) Γράμματα στον αδελφό του Θεόδωρο, μτφρ. Σπύρος Σκιαδαρέσης. Αθήνα: Γκοβόστης.

Βασιλείου, Θ. - Σταματάκης, Ν.

(1992) Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.

Καστοριάδης, Κ. (1986) Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα. Αθήνα: Ύψιλον.

Καστοριάδης, Κ. (2010) Η φαντασιακή θέσμιση της κοινωνίας. Αθήνα: Κέδρος.

Κρεμμυδάς, Β. (2001) Νεότερη ιστορία. Ελληνική & Ευρωπαϊκή. Αθήνα: Gutenberg.

Μακιαβέλι, Ν. (2006) Ο Ηγεμόνας, μτφρ. Νίκος Καζαντζάκης. Αθήνα: εκδόσεις Καζαντζάκη.

Μαρξ, Κ. - Ένγκελς, Φ. (2003) Η γερμανική ιδεολογία (τόμοι Α-Β), μτφρ. Γιάννης Κρητικός. Αθήνα: Gutenberg.

Μαρξ, Κ. - Ένγκελς, Φ. (χ.χ.) Διαλεκτά Έργα. Αθήνα.

Μεταξάς, Α-Ι. Δ. (1979) Πολιτική Επιστήμη. Σύγχρονοι κλάδοι και περιεχόμενο. Αθήνα: Σάκκουλας.

Μουζέλης, Ν. (1978) Νεοελληνική Κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης. Αθήνα: Εξάντας.

Μπαγκαβός, Χ. - Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.) (2006) Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Αθήνα: Gutenberg.

Μπαμπύ, Ζ. (2010) Οι θεμελιώδεις νόμοι της καπιταλιστικής οικονομίας, μτφρ. Μ. Χρήστου - Β. Βεργωτής - Μπ. Γεωργούλας. Αθήνα: Στοχαστής.

Ντυρκέμ, Ε. (1978) Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου. Αθήνα: Gutenberg.

Πουλαντζάς, Ν. (2001) Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός. Αθήνα: Θεμέλιο.

Τσαούσης, Δ. (1983) Η κοινωνία του ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.

Τσαούσης, Δ. (1984) Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας. Αθήνα: Gutenberg.

Τσουκαλάς, Κ. (1992) Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα: 1830-1922. Αθήνα: Θεμέλιο.

Φίλιας, Β. (1978) Κοινωνικά Συστήματα (τόμοι Α-Β). Αθήνα: Νέα Σύνορα.

Φραγκουδάκη, Α. (1985) Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Παπαζήσης.

**Χάμπερμαν, Λ. (1978) Τα υλικά
αγαθά του ανθρώπου, μτφρ. Τζένη
Μαστοράκη. Αθήνα:
Μπουκουμάνης.**

**Ηλεκτρονικές πηγές
www.wikipedia.org (εικόνες -
φωτογραφικό υλικό)**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 4^{ου} ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ 9

**3.1 Ορισμός και αντικείμενο της
κοινωνιολογίας 15**

**3.2 Βασικά στοιχεία του κοινωνι-
ολογικού στοχασμού: η κοι-
νωνιολογική «φαντασία» κατά
Τ. Ρ. Μιλς. Παραδείγματα 27**

**3.3 Βασικές κοινωνιολογικές
σχολές 38**

3.3.1 Η Σχολή του Λειτουργισμού 38

3.3.2 Η Σχολή των Συγκρούσεων 50

**3.3.3 Η Σχολή της Συμβολικής
Αλληλεπίδρασης 62**

3.4	Κοινωνικοί θεσμοί	73
3.4.1	Τι είναι θεσμός	73
3.4.2	Η αναγκαιότητα των θεσμών	83
3.4.3	Λειτουργίες των θεσμών	84
3.4.4	Η κρίση και η αλλαγή των θεσμών	91
3.4.5	Παράδειγμα: ο θεσμός του σχολείου	98
	Βασική ορολογία	111
	Βιβλιογραφία	133

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

